

II. izdanje

Intervencijski programi poticanja školske integracije učenika izbjeglica u osnovnim školama

Priručnik za provedbu radionica
suradničkog učenja i zamišljenog kontakta

Izdavač:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Autorice:

Margareta Jelić
Dinka Čorkalo Biruški
Nikolina Stanković
Antonija Vrdoljak

Projektini tim iz Švicarske:

Fabrizio Butera
Rachel Fasel

Savjetnice:

Sanja Grganić Vrsaljko
Giovanna Kirinić
Suzana Krauz
Ivana Olivari

Recenzentice:

Jelena Matić Bojić
Vedrana Spajić-Vrkaš

Lektorica:

Sunčana Ložnjak

Ilustracija naslovnice:

Hana Tintor

Grafičko oblikovanje i tisak:

Urednik d.o.o., Zagreb

ISBN 978-953-379-063-3 (tisak)

ISBN 978-953-379-066-4 (PDF)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001169233.

Zagreb, 2023.

<https://www.doi.org/10.17234/978953379066-4>

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.

Publikacija je nastala u okviru projekta IRCiS (*Integracija djece izbjeglica u školama: istraživanje efikasnosti školskih intervencija u izgradnji pozitivnih međugrupnih odnosa djece izbjeglica i domicilne djece u Hrvatskoj*) koji je podržan sredstvima Švicarsko-hrvatskog programa suradnje (IZHRZ0_180568).

INTERVENCIJSKI PROGRAMI POTICANJA ŠKOLSKE INTEGRACIJE UČENIKA IZBJEGLICA U OSNOVNIM ŠKOLAMA

Priručnik za provedbu radionica
suradničkog učenja i zamišljenog kontakta

II. izdanje

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Projekt IRCiS

Ovaj je priručnik rezultat zajedničkog rada istraživačkog tima i brojnih nastavnika zagrebačkih osnovnih škola i upravo u tome je njegova vrijednost – aktivnosti koje predlažemo proveli su, kritički evaluirali i svojim iskustvom potvrdili oni kojima je priručnik namijenjen: osnovnoškolski učitelji, nastavnici i stručni suradnici.

Sadržaj

UVOD	7
Zašto je integracija djece izbjeglica važna?	7
1. ŠTO JE PROJEKT IRCIS	11
Što je pokazalo istraživanje potreba u procesu integracije djece izbjeglica?	12
2. TEORIJSKI OKVIR INTERVENCIJSKIH PROGRAMA	13
Međugrupni kontakt	13
Suradničko učenje kao metoda	14
Zamišljeni kontakt kao metoda	18
3. CILJ INTERVENCIJSKIH PROGRAMA	20
4. INTERVENCIJSKI PROGRAM ZA RAZREDE KOJE POHAĐAJU DJECA IZBJEGLICE – METODA SURADNIČKOG UČENJA	22
Metodičke napomene	22
Opis radionica	23
Radionica 1: Toranj suradnje	24
Radionica 2: Znakovna slagalica	27
Radionica 3: Tangram slagalica	31
Radionica 4: Glazbena slagalica	35
Često postavljana pitanja	36
5. INTERVENCIJSKI PROGRAM ZA ŠKOLE ILI RAZREDE KOJE JOŠ NE POHAĐAJU DJECA IZBJEGLICE (METODA ZAMIŠLJENOG KONTAKTA)	38
Metodičke napomene	38
Opis radionica – Niži razredi (2. – 4. razred)	42
Radionica 1: Osnovni scenarij	42

Radionica 2: Razrađeni scenarij.....	45
Radionica 3: Scenarij suradnje.....	47
Radionica 4: Scenarij zajedničke grupe.....	49
Opis aktivnosti – Viši razredi (5. – 8. razred).....	52
Radionica 1: Osnovni scenarij.....	52
Radionica 2: Razrađeni scenarij.....	55
Radionica 3: Scenarij suradnje.....	57
Radionica 4: Scenarij zajedničke grupe.....	59
Često postavljana pitanja.....	61
6. POVRATNE INFORMACIJE NAKON PROVEDBE PROGRAMA.....	64
Suradničko učenje.....	64
Zamišljeni kontakt.....	66
7. STAVOVI HRVATSKIH OSNOVNOŠKOLACA PREMA DJECI IZBJEGLICAMA.....	70
Što smo naučili o djeci izbjeglicama i djeci domaćinima?.....	74
SAŽETAK.....	76
LITERATURA.....	77

UVOD

Osnovna svrha ovog priručnika jest pomoći nastavnicima u školama koje pohađaju ili se očekuje da će ih pohađati djeca izbjeglice (ali i druga djeca koja još ne govore dobro hrvatski jezik) da pridonese u procesu integracije te djece u školu. Priručnik je razvijen u okviru projekta IRCiS – *Integracija djece izbjeglica u školama: istraživanje efikasnosti školskih intervencija u izgradnji pozitivnih međugrupnih odnosa djece izbjeglica i domicilne djece u Hrvatskoj*. U okviru projekta razvijena su dva interencijska programa radionica koje se mogu provoditi tijekom nastave s ciljem bolje integracije i boljih odnosa djece izbjeglica i njihovih hrvatskih vršnjaka. U ovom priručniku predstaviti ćemo oba programa, pružiti osnovne informacije o teorijskim postavkama na kojima se temelje osmišljene radionice, te ponuditi detaljne upute i smjernice za njihovo provođenje.

Cilj nam je olakšati proces integracije ponudom radionica razrađenih na temelju znanstvenih nalaza i pozitivnih iskustava u svijetu, ali i povratnih informacija hrvatskih nastavnika i stručnih suradnika koji su sudjelovali u oblikovanju programa. Upravo zbog takvog pristupa u kojem se integriraju znanstvene spoznaje i svakodnevna praksa vjerujemo da će ovaj priručnik biti koristan za škole koje su prihvatile ili će u budućnosti prihvatiti djecu izbjeglice.

Zašto je integracija djece izbjeglica važna?

Prema Konvenciji Ujedinjenih naroda o statusu izbjeglica iz 1951. godine, izbjeglice su osobe koje se „zbog osnovanog straha od progona temeljem svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, nalaze izvan zemlje svog državljanstva, a ne mogu se, ili se zbog takvog straha ne žele, staviti pod zaštitu te zemlje“. Za potrebe ovog priručnika, pojam „izbjeglice“ odnosi se i na tražitelje međunarodne zaštite (osobe koje su podnijele zahtjev u Republici Hrvatskoj, ali još nije odobren) i na osobe pod međunarodnom i privremenom zaštitom (osobe kojima je Republika Hrvatska odobrila takvu zaštitu). Privremena se zaštita u zakonskom smislu odnosi na „zaštitu hitnog i privremenog karaktera“ i aktivira se regulativom Vijeća Europske unije kada postoji masovni priljev raseljenih osoba, kao u slučaju, na primjer, ratne ugroze. Takav je i nesretni primjer naših ukrajinskih izbjeglica koje su bile prisiljene potražiti zaštitu u zemljama Europske unije i mnogim drugima. Prema

normama međunarodnog prava i prema hrvatskim zakonima, uključujući Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, 2018), djeca tražitelji te djeca pod međunarodnom i privremenom zaštitom imaju pravo na obrazovanje pod jednakim uvjetima kao hrvatski državljani.

Kao posljedica ratnih sukoba i nemira na području Bliskog istoka, 2015. godine povećao se broj izbjeglica u Europi. Uz to, rat u Ukrajini početkom 2022. godine pokrenuo je novi izbjeglički val na teritoriju Europe. Hrvatski podaci pokazuju da broj izbjeglica u nas nije velik, ali je u porastu: prema službenim podacima MUP-a, do lipnja 2022. godine neki oblik međunarodne zaštite, dakle azila ili supsidijarne zaštite, u Hrvatskoj je dobilo ukupno tek nešto više od 1000 ljudi. Usto, podaci UNHCR-a govore o preko 18 000 izbjeglica iz Ukrajine koje su privremeni dom potražile u Hrvatskoj tijekom 2022. godine. Dakle, Hrvatska se u novije vrijeme susreće s novim zadatkom uključivanja i integracije novog stanovništva iz ratom pogođenih zemalja u svoje društvo¹. Budući da oko 40 % osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj čine djeca mlađa od osamnaest godina, jedan od izazova svakako predstavlja njihovo uključivanje u redovni sustav obrazovanja.

Pritom je važno uzeti u obzir da djeca izbjeglice nisu jedna jedinstvena grupa s istim iskustvima i jednakim izazovima. Neka su djeca doživjela traumatska iskustva, dok druga nisu, neka su tjedne, mjesece ili čak godine provela na putu, zbog čega dulje vremena nisu pohađala redovnu nastavu, dok su neka djeca pristigla kroz program spajanja obitelji (u sklopu kojega osobe pod me-

1 U ovom priručniku govorimo o školskoj integraciji (od lat. *integratio* = obnova cjeline), a ne školskoj inkluziji (od lat. *includere* = uključiti) učenika, kako se od novijega vremena počeo koristiti pojam, što, po našem sudu, nije dobro i ne opisuje pojavu i proces u njegovoj biti. Pojam inkluzije preuzet je izravno iz terminološkog korpusa područja rada s osobama s teškoćama, gdje ima svoje specifično značenje i odnosi se na puno uključivanje osoba s teškoćama u širu zajednicu, poštujući njihove specifičnosti. No pojam integracije u kontekstu migracija i izbjeglištva također ima svoje specifično značenje i mjesto. Označava poželjan akulturacijski ishod (nasuprot, na primjer, asimilacije, separacije ili marginalizacije), odnosno poželjnu prilagodbenu strategiju, koja podrazumijeva sinergiju kulture porijekla osobe koja dolazi i kulture primateljice. Integracija je, dakle, dvosmjerni proces, koji traži prilagodbu i onih koji dolaze, ali i onih koji dočekuju, pri čemu nova cjelina koja nastaje iz tog prilagodbenog procesa podrazumijeva uzajamnost, te će omogućavati i zadržavanje kulture porijekla migranata i prihvaćanje kulture primateljice. Još je jedan, ne manje važan argument, za zadržavanje pojma integracije u kontekstu migracije i izbjeglištva. Riječ o dugopostojećem i široko prihvaćenom stručnom terminu, pa promjena terminologije može izazvati nepotrebnu zbrku. Isto je i s pojmom inkluzije, koji je od početka uglavnom vezan uz rad s osobama s teškoćama. Stoga je važno strukama i područjima djelovanja omogućiti korištenje terminologije koja dobro opisuje pojave i procese na koje se odnosi i ima tradiciju u području. Kad bismo željeli „pomiriti“ upotrebu ova dva pojma, mogli bismo, na primjer, reći: Inkluzija (dakle uključivanje izbjeglica u sve segmente društva) izbjeglica je važna, kako bi se omogućila njihova integracija.

đunarodnom zaštito mogu u Hrvatsku dovesti svoje supružnike i maloljetnu djecu), pa ne moraju nužno imati prekide u školovanju. Nadalje, djeca izbjeglice dolaze iz različitih zemalja (većinom su to Sirija, Irak, Iran, Palestina, Bangladeš, Pakistan, te u novije vrijeme Ukrajina), govore različitim jezicima (arapski, farsi, kurdski, ukrajinski...), pripadaju različitim religijama, kulturnim obrascima i običajima te imaju različita iskustva sa sustavima školovanja u zemljama iz kojih dolaze. Ipak, zajedničko im je to što zbog opasnosti dolaze u novu državu čiji jezik ne poznaju, u kojoj uglavnom nemaju veliki krug poznanstava i prijatelja i gdje se često osjećaju različitima od svojih vršnjaka.

S obzirom na to da naše škole imaju malo prethodnog iskustva s izbjeglicama, ali i sa školovanjem djece koja ne govore hrvatski jezik, potrebna im je podrška u različitim aspektima integracije djece izbjeglica: u poučavanju jezika, pri upisu u školu, u pripremi nastavnika i djece, u svakodnevnom radu s djecom izbjeglicama uz uvažavanje njihovih sposobnosti i mogućnosti te u poticanju socijalnih odnosa s domicilnom hrvatskom djecom. Ovaj je priručnik zamišljen kao prilog odgovorima na navedene izazove te je usmjeren na poboljšanje socijalne integracije djece izbjeglica, odnosno njihove povezanosti s domicilnom djecom i uključenosti u hrvatsko društvo.

Socijalni odnosi između djece izbjeglica i hrvatske djece mogu se promatrati kao odnosi između različitih grupa. Primjeri takvih međugrupnih odnosa u školi mogu biti odnosi između djevojčica i dječaka, ali i „šestaša“ i „osmaša“, učenika 3.a i 3.b, djece iz različitih škola i slično. Etnička pripadnost, posebno kad uključuje i drukčiju boju kože, jedna je od razlika koju djeca najranije primjećuju i na temelju koje pojedinci mogu „dijeliti“ ljude na pripadnike svoje (*vlastite*) i neke druge (*vanjske*) grupe. Kad o drugim ljudima počinjemo razmišljati kao o pripadnicima vanjske grupe, doživljavamo ih kao skup pojedinaca koji su svi međusobno slični, a gubimo iz vida da se pred nama nalazi zapravo jedan jedinstveni pojedinac. On ili ona može biti pripadnik grupe kojoj ne pripadamo, koju ne poznajemo, koja ima običaje drukčije od naših, govori drugim jezikom i ravna se prema drugim normama, no i dalje je riječ o jedinstvenom pojedincu koji, osim ovog „grupnog paketa“, ima i svoje specifične osobine, interese, nade, maštanja, sposobnosti i vrline. Stoga, kad govorimo o socijalnoj integraciji djece izbjeglica, svakako trebamo uzeti u obzir međugrupni karakter njihovih odnosa s domicilnom djecom te stavove domicilne djece prema djeci izbjeglicama.

Budući da većina izbjeglica danas u Europu dolazi iz Ukrajine, a potom iz zemalja Bliskog istoka, drugih afričkih, te južnoameričkih zemalja koje pripadaju drukčijem kulturnom krugu, stavovi prema njima često su vezani uz etničke, rasne i vjerske predrasude koje se javljaju već u djetinjstvu. Primjerice, istraživanja predrasuda u SAD-u pokazuju kako djeca u osnovnoj školi imaju više predrasuda prema imigrantima koji su muslimani arapskog podrijetla nego prema bilo kojoj drugoj grupi – usprkos tome što uglavnom ne znaju značenje pojma „musliman“ (Brown i sur., 2017). Nadalje, istraživanja provedena u drugim državama izvještavaju da se djeca izbjeglice rijetko druže s većinskom djecom, kao i da su izolirana te diskriminirana (npr. Guo i sur., 2019; Šeker i Sirkeci, 2015). U hrvatskom se pak kontekstu pokazuje da međugrupna druženja uglavnom ostaju unutar škole (Čorkalo Biruški i sur., 2020), a rijetko dolazi do namjernih i planiranih susreta izbjeglica i domicilne djece u slobodno vrijeme (Vrdoljak i sur., 2022).

Valja istaknuti da je djetinjstvo, naročito školska dob, najpovoljnije razdoblje za poboljšanje stavova i ponašanja prema članovima drugih grupa. Nakon približno sedme godine djeca postaju zrelija, mogu razumjeti postojanje različitih grupa, ali i bolje razumjeti iskustva drugih osoba te se staviti u njihovu poziciju. Dječji su stavovi podložniji promjeni od stavova odraslih, a tijekom školske dobi oni se mogu mijenjati pod utjecajem poruka roditelja, nastavnika i vršnjaka. Škola je pak prirodno okruženje u kojem se djeca obrazuju i odgajaju, a ujedno i mjesto na kojem se susreću s vršnjacima i stvaraju prva bliska prijateljstva. Duga tradicija istraživanja stavova prema osobama iz drugih (etničkih) grupa pokazuje kako su upravo međuetnička prijateljstva najsnažniji način za poboljšavanje tih stavova te smanjivanje međugrupnih predrasuda. Osim toga, bliska prijateljstva s vršnjacima iz države u koju izbjeglice dolaze uvelike pridonose općoj dobrobiti djece izbjeglica, ali i razvoju socijalnih vještina domicilnih učenika. Škola ima važnu i zapravo nezamjenjivu ulogu u oblikovanju tih prijateljstava kroz poticanje međusobnog druženja i boljeg upoznavanja djece iz različitih grupa, pa tako i djece izbjeglica i njihovih domicilnih vršnjaka. Upravo zato je važno unutar škole provoditi intervencijske programe za poboljšanje međugrupnih stavova te povećanje učestalosti i bliskosti druženja domicilne djece i djece izbjeglica.

1. ŠTO JE PROJEKT IRCiS

Projekt IRCiS – *Integracija djece izbjeglica u školama: istraživanje efikasnosti školskih intervencija u izgradnji pozitivnih međugrupnih odnosa djece izbjeglica i domicilne djece u Hrvatskoj* – usmjeren je na integraciju djece izbjeglica u osnovne škole. Kako je integracija dvosmjernan proces prilagodbe kultura domicilnog i izbjegličkog stanovništva, projekt je usmjeren na obje populacije. Zato smo u okviru projekta razvili dva programa. Jedan je usmjeren na škole u koje su uključena djeca izbjeglice te na njihovu integraciju kroz međugrupni kontakt s domicilnom djecom i proces zajedničkog učenja. Drugi je namijenjen školama u kojima zasad nema djece izbjeglica te je usmjeren na pripremu domicilne djece na prihvrat izbjeglica kroz poticanje tolerancije i prihvaćanja različitosti.

Projekt se provodio u dvije faze: prva je faza bila posvećena ispitivanju potreba djece izbjeglica, ali i drugih sudionika u procesu integracije – njihovih roditelja, hrvatskih vršnjaka te nastavnika i stručnih suradnika u odabranim školama. Cilj je bio dobiti što potpuniju sliku o potrebama djece izbjeglica i domicilne djece tijekom procesa integracije te na temelju tih informacija razviti intervencijski program u školama usmjeren na razvoj pozitivnih stavova domicilne djece prema djeci izbjeglicama. U okviru projekta pripremljene su, kako smo već naveli, dvije vrste programa kojima bi se zahvatile škole u kojima se tek očekuje dolazak izbjeglica, kao i škole koje već pohađaju učenici izbjeglice. U izradi programa sudjelovali su i nastavnici te stručni suradnici škola uključenih u projekt kako bi se osigurala izvedivost programa u školama i njihova primjenjivost za različite uzraste. Sudjelovale su sljedeće škole iz Grada Zagreba: I. osnovna škola Dugave, OŠ braće Radić, OŠ Frana Galovića, OŠ Gustava Krkleca, OŠ Ive Andrića, OŠ Jure Kaštelana, OŠ Kustošija, OŠ Lovre pl. Matačića, OŠ Lučko, OŠ Otona Ivekovića, OŠ Sesvetska Sopnica.

U drugoj fazi projekta proveli smo edukaciju učitelja, nastavnika i stručnih suradnika² za rad s djecom izbjeglicama i domicilnom djecom u dvosmjernom procesu integracije te su primijenjeni i evaluirani intervencijski programi namijenjeni olakšavanju integracije i prihvaćanja ove skupine djece u društvo. Uz to, projekt je rezultirao korisnim smjernicama i ponudio konkretne aktivnosti koje se mogu provoditi u školama.

² Svi izrazi koji se koriste u tekstu, a imaju rodno značenje jednako se odnose na muški i ženski rod.

Što je pokazalo istraživanje potreba u procesu integracije djece izbjeglica?

Kako bismo što bolje odgovorili na izazove integracije s kojima se susreću akteri obrazovnog procesa, u ovom smo projektu njegovali pristup „odozdo prema gore“ te smo htjeli najprije utvrditi potrebe aktera u obrazovanju i procesu školske integracije. Stoga smo proveli seriju fokusnih grupa i intervjua u zagrebačkim osnovnim školama u koje su uključena djeca izbjeglice, razgovarajući s nastavnicima, stručnim suradnicima, domicilnim učenicima te djecom izbjeglicama i njihovim roditeljima o tome kako vide proces integracije djece izbjeglica u škole i što im u tom procesu treba. Premda se grupe aktera razlikuju s obzirom na to kojim potrebama i izazovima s kojima se susreću daju prioritet, postoje elementi koji su jasno zajednički i koje svi sugovornici spominju kao ključne. Identificirane su tri skupine izazova i potreba u procesu školske integracije, a one su vezane za: a) informacije i pripremljenost škole, b) poteškoće u komunikaciji i jezične izazove te c) socijalnu integraciju i međugrupne odnose³. Ukratko, pokazalo se da je jezična barijera najveći integracijski izazov i u pogledu ostvarivanja akademskih ciljeva (odnosno svladavanja školskog gradiva) kao i u pogledu druženja i stvaranja prijateljstava između djece izbjeglica i domicilne djece. Usto, nastavnicima nedostaju pripremljene aktivnosti kojima bi mogli potaknuti bolju integraciju odnosno suradnju među djecom, a koje bi se mogle provesti u razrednom kontekstu vodeći računa o jezičnoj barijeri i malom broju djece izbjeglica po razredu. Radionice koje predlažemo u ovom priručniku nastale su upravo kao rezultat temeljite analize potreba svih sudionika u procesu integracije i nastoje odgovoriti na identificirane izazove.

³ Opširnije o rezultatima ovog istraživanja te o samom projektu može se pronaći u članku Vrdoljak i sur. (2022) (poveznica: <https://doi.org/10.1080/09518398.2022.2061732>) te na <http://psihologija.ffzg.unizg.hr/projekti/ircis/novosti>.

2. TEORIJSKI OKVIR INTERVENCIJSKIH PROGRAMA

Međugrupni kontakt

Izravni međugrupni kontakt podrazumijeva interakciju, susret licem u lice između pripadnika dviju grupa, u ovom slučaju domicilne djece i djece izbjeglica. Mnogobrojna istraživanja u psihologiji i drugim znanostima pokazala su kako izravan pozitivan kontakt dovodi do smanjenja predrasuda i poboljšanja stavova prema članovima drugih, vanjskih grupa s kojima stupamo u kontakt.

Poznati američki psiholog Gordon Allport formulirao je još 1954. godine **hipotezu međugrupnog kontakta**, prema kojoj je potrebno zadovoljiti neke temeljne uvjete kako bi kontakt među pripadnicima različitih grupa bio uspješan te kako bi pomogao da loši odnosi među grupama postanu bolji. Ti temeljni uvjeti su:

1. jednak status grupa
2. zajednički nadređeni cilj
3. međuzavisnost grupa (mogućnost suradnje)
4. institucionalna podrška za međugrupni kontakt.

Kako bismo detaljnije opisali ove uvjete, usmjerit ćemo se na kontekste u kojima ih je moguće realizirati. Tu prvenstveno mislimo na školski kontekst, odnosno razred u kojem je moguće zadovoljiti spomenute uvjete. Jedan od najbolje dokumentiranih pristupa primjene međugrupnog kontakta u školama je intervencija suradničkog učenja, a najčešće primjenjivana vrsta suradničkog učenja je tzv. razred slagalica. Radi se o metodi u kojoj pripadnici različitih društvenih grupa (primjerice rasnih ili etničkih) zajednički rade na nekom zadatku koji je jasno strukturiran i koji nastavnik supervizira (Cameron i Abbott, 2017). Nakon tog primjera izravnog kontakta, usmjerit ćemo se na metodu zamišljenog kontakta, koja se također može koristiti za poboljšanje stavova prema članovima vanjskih grupa, osobito onda kada izravni kontakt među grupama nije moguć (primjerice zato što grupe žive odvojeno).

Suradničko učenje kao metoda

Suradničko učenje je zajednički nazivnik za grupne aktivnosti uzajamnog učenja i poučavanja učenika – poput vršnjačkog mentorstva, grupnog istraživanja, oluje ideja i razreda slagalice – u kojima nastavnik stvara uvjete pozitivne međuzavisnosti, odnosno suradnje između članova grupa (Johnson i Johnson, 2015). Ovakvo učenje obično se odvija u manjim grupama (dva do pet učenika), kako bi svi članovi grupe mogli komunicirati licem u lice. Vrijednost suradničkog učenja kao metode učenja i poučavanja leži u tome što uz akademsko postignuće (usvajanje gradiva i sadržaja aktivnosti) uključuje i socijalni aspekt, odnosno pridonosi usvajanju različitih socijalnih vještina koje na kraju dovode do poboljšanja odnosa među članovima grupa. Cooper i Slavin (2004) navode kako je riječ o suradničkoj aktivnosti organiziranoj tako da učenje ovisi o strukturiranoj razmjeni informacija između članova grupe, gdje je svaki učenik odgovoran za svoje vlastito učenje i doprinosi učenju drugih članova grupe. Važna je uloga nastavnika koji strukturira grupni zadatak kako bi se pojačali socijalni i akademski ishodi učenja, a preporuke za strukturiranje zadatka se temelje na jasnim teorijskim postavkama (Buchs i Butera, 2015).

Aktivnost u razredu, odnosno školski sat koji je strukturiran po načelima suradničkog učenja sadrži sve ranije spomenute Allportove uvjete:

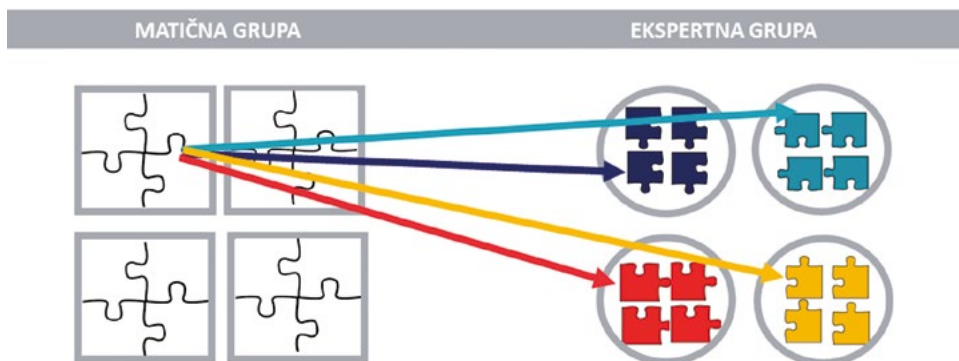
1. jednak status – svi sudionici su u statusu učenika
2. zajednički cilj – članovi grupe su tu kako bi usvojili neki sadržaj ili uspješno obavili zadatak
3. postoji suradnja – učenici moraju međusobno surađivati kako bi postigli cilj i usvojili gradivo ili uspješno izvršili zadatak
4. postoji institucionalna podrška – nastavnik kao predstavnik institucije škole podržava međugrupni kontakt i suradnju među učenicima te tako šalje jasnu i nedvosmislenu poruku da su ta ponašanja očekivana i poželjna.

U suradničkom je učenju, kako mu i samo ime kaže, naglasak na suradnji. Stoga je važno isključiti svaki element natjecanja, a suradnja podrazumijeva da je nužan doprinos svih članova grupe, odnosno da uspješnost zadatka ovisi o svakom članu grupe jer svaki od njih ima jedinstvenu, neizostavnu ulogu bez koje zadatak nije moguće obaviti u potpunosti.

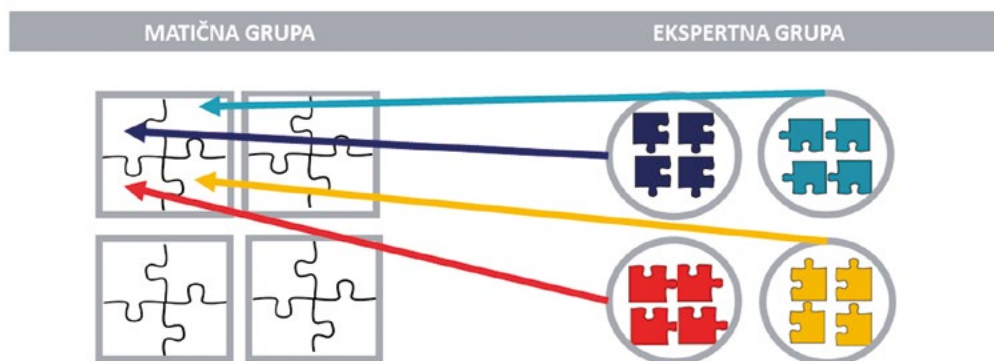
Razred slagalica jedna je od metoda suradničkog učenja koja se pokazala uspješnom, a temelji se upravo na uvjetima pozitivnog međugrupnog kontakta. Kada govorimo o metodi razreda slagalice, važna su dva pojma: a) **matična grupa** – grupa u kojoj učenici uče čitavu zadanu lekciju ili zajednički izvode cijeli zadatak, optimalno broji četiri do pet učenika, i b) **ekspertna grupa** – grupa u kojoj učenici uče/uvježbavaju specifičan dio zadatka u kojem postaju „eksperti“ (otud i naziv grupe), optimalno broji četiri do pet učenika. U idealnom slučaju u ekspertnoj grupi je onoliko učenika koliko ima matičnih grupa, budući da svaka matična grupa u ekspertnu šalje jednoga svojega člana.

Razred slagalica sastoji se od nekoliko koraka:

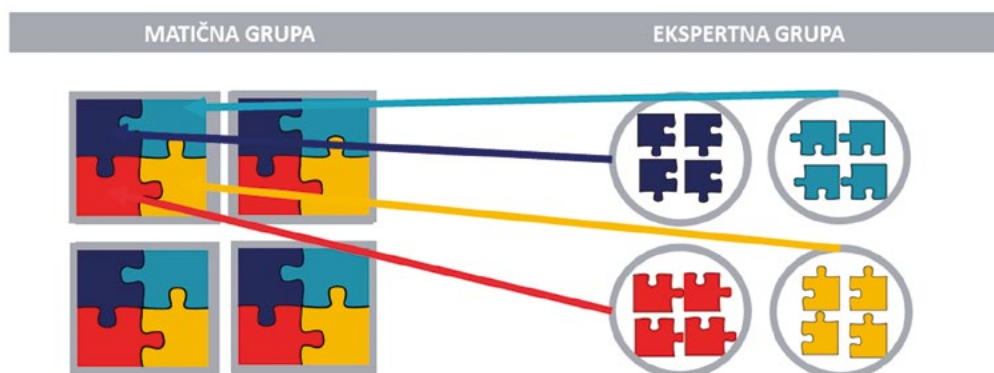
1. Nastavnik podijeli učenike u matične grupe te ih uvodi u temu i sadržaj koji će se na tom satu obrađivati. Važno je već ovdje učenicima objasniti da će jedni drugima prenositi usvojeno znanje i da je važno potruditi se dobro naučiti svoj dio.
2. Nakon toga se zadatak dijeli u nekoliko dijelova, a svaki dio izučava posebna „ekspertna grupa“.
3. Ekspertnu grupu čine učenici iz različitih matičnih grupa, tj. svaki učenik iz svoje matične grupe odlazi u ekspertnu grupu (po jedan učenik iz svake matične grupe odlazi u svaku ekspertnu grupu, kako bi pokrili sve dijelove zadatka).

4. U ekspertnoj grupi učenici iz različitih matičnih grupa rade na zadanom specifičnom zadatku, o kojemu će poučavati ostale članove svoje matične grupe kada se u nju vrate. Učenici se iz ekspertne grupe u kojoj su bili i gdje su usvojili dio zadatka ili uvježbali neku vještinu vraćaju u svoje matične grupe u kojima su bili na početku sata. Dakle, u matičnu se grupu vraćaju „eksperti“ obučeni u jednom specifičnom dijelu zadatka. Nastavnik ide od grupe do grupe i supervizira rad.

5. U matičnim grupama se tada događa „slagalica“ znanja ili vještine koju je trebalo usvojiti: naime, svaki učenik s drugima dijeli ono što je naučio u svojoj ekspertnoj grupi te se tako nadopunjavaju u izvršavanju cjelokupnog zadatka i ostvarivanju zajedničkog cilja – svladavanje cijele lekcije ili vještine. Taj se cilj ne može ostvariti bez doprinosa svakog člana grupe te su u grupi učenici istovremeno i učitelji (poučavaju druge u svojem dijelu ekspertnosti) i učenici (svladavaju dijelove gradiva koje im drugi članovi grupe prenose).

6. Nakon zajedničkog učenja i poučavanja, matična grupa demonstrira naučeno. To može biti primjerice kratka provjera znanja o naučenom gradivu ili grupna izvedba neke zajedničke aktivnosti. Pritom je važno da su zastupljeni elementi iz svih ekspertnih grupa kako bi se ponovno naglasila važnost svakog člana matične grupe za uspješnu izvedbu zadatka.
7. Završni element razreda slagalice je svijest o zajedničkom postignuću. Može se potaknuti nekim jednostavnim načinima, primjerice da si članovi međusobno čestitaju ili „daju pet“.

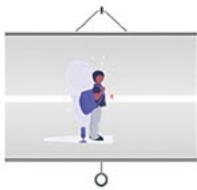
Slijedi opis metode na jednom izmišljenom primjeru školskog sata na kojem se obrađuje tema „Velebit“. Na početku sata nastavnik podijeli učenike u matične grupe, pri čemu ima onoliko grupa koliko je cjelina na koje je nastavnik podijelio lekciju. Potom objasni učenicima kako su to njihove grupe u kojima će zajedno raditi na zadatku i jedni druge poučavati gradivo koje se obrađuje tijekom toga školskog sata. Svaki član matične grupe dobije po jedan dio (specifičniju temu) iz cjeline „Velebit“, a nakon toga se članovi svake od matičnih grupa priključuju članovima ostalih matičnih grupa koji su dobili na učenje istu temu. Tako će svaki učenik iz matične grupe postati ekspert za jednu od ovih specifičnih tema: 1. najpoznatiji vrhovi i podjela Velebita, 2. vodeni svijet Velebita, 3. nacionalni parkovi i parkovi prirode Velebita, 4. biljni i životinjski svijet Velebita i 5. kulturna baština Velebita. Ove cjeline predstavljaju ujedno i ekspertne grupe u kojima po jedan učenik iz svake matične grupe, sada u svojoj privremenoj ekspertnoj grupi, proučava, uči i konzultira se s drugim članovima svoje ekspertne grupe te se dogovaraju kako će svoj dio gradiva najbolje prezentirati ostalim članovima svojih matičnih grupa kada se u njih vrate. Po povratku u matične grupe svaka grupa ima po jednog eksperta za pojedini dio gradiva (1. – 5.) te se tako slaže zajedničko znanje o Velebitu. Svaki član matične grupe poučava ostale o svojoj temi, ali i uči o drugim temama od svojih vršnjaka. Potom članovi matične grupe, primjerice, rješavaju kratki test o naučenom gradivu ili izrađuju zajednički poster. Na kraju sata se naglašava svijest o zajedničkom postignuću kao i to da je svaki pojedini član grupe bio važan za uspješno svladavanje gradiva i rješavanje testa ili obavljanje zadatka, što se i simbolično obilježi međusobnim čestitanjem ili nekim zajedničkim pozdravom.

Zamišljeni kontakt kao metoda

Izravni kontakt s članovima vanjske grupe koji omogućuje suradničko učenje učinkovit je za razvoj i poboljšavanje međugrupnih stavova i ponašanja. Pa ipak, takav kontakt ima neka ograničenja: teško ga je ili nemoguće primijeniti kada su dvije grupe fizički odvojene jer jednostavno ne postoji dovoljno prilika za izravni kontakt ili takve prilike uopće ne postoje (npr. djeca ne idu u isti razred ili u istu školu, ne sreću se na izvanškolskim aktivnostima ili uopće ne žive u istom gradu, regiji, državi, itd.). Nadalje, kad se različite grupe susreću prvi puta, može se javiti izvjesna doza nesigurnosti, nepovjerenja i opreza, što pak može smanjiti vjerojatnost da djeca započnu razgovor i druženje. Zato se željelo istražiti je li moguće pripremiti osobe za međugrupni kontakt. Drugim riječima, istraživači su postavili pitanje je li moguće članove jedne grupe potaknuti da učine prvi korak, da se približe drugima koje doživljavaju „strancima“ te da drugima i sebi daju priliku za međusobno upoznavanje. Nastojeći prevladati ograničenja izravnog kontakta, ali i kako bi se pojedince pripremio za međugrupni kontakt, razvijene su metode koje se temelje na neizravnom kontaktu. One **ne** podrazumijevaju interakciju licem u lice.

Takva je metoda zamišljeni kontakt, odnosno mentalno predočavanje susreta i druženja s članom vanjske grupe. Prema hipotezi zamišljenog kontakta, koju su predložili socijalni psiholozi Richard J. Crisp i Rhiannon Turner (2009), i samo zamišljanje ugodne, pozitivne interakcije s osobom koja pripada nekoj drugoj, vanjskoj grupi može dovesti do poboljšanja međugrupnih stavova i odnosa. Jednostavnost i ekonomičnost ove metode potaknula je brojna istraživanja njezine učinkovitosti, a rezultati sugeriraju da zamišljanje kontakta zaista može dovesti do pozitivnijih međugrupnih stavova, povećanja razumijevanja i empatije prema članovima vanjske grupe te veće želje za kontaktom u budućnosti (Miles i Crisp, 2014). Iako je najčešće proučavan s odraslim sudionicima, zamišljeni kontakt ima najsnažnije učinke upravo kada se provodi s djecom (Miles i Crisp, 2014). Pozitivni efekti opažaju se na djeci od vrtičke (Birtel i sur., 2019) do srednjoškolske dobi (Turner i sur., 2013). Zbog toga, ali i zato što je vrlo jednostavna za primjenu (ne zahtijeva pripremu posebnih materijala, a djeca u njoj imaju aktivnu ulogu koja olakšava učenje), metoda zamišljenog kontakta može biti korisna u preventivnim i intervencijskim programima u školi.

Primjena metode zamišljenog kontakta u razredu može se podijeliti u četiri koraka. Prvo, učenicima je važno objasniti što će biti njihov zadatak, ali i koga će u njemu zamišljati. U drugom koraku voditelj zadaje scenarij koji opisuje početak kontakta s djetetom izbjeglicom, nakon čega djeca nastavljaju samostalno zamišljati taj kontakt. Važno je osigurati da djeca zaista zamisle *ugodnu* (a ne neugodnu) *interakciju* (dakle, razgovor ili druženje) s članom ciljane vanjske grupe (s djetetom izbjeglicom, a ne s nekim prijateljem iz razreda). Treći i četvrti korak služe kako bi se dodatno pojačalo i produbilo zamišljanje scenarija pozitivnog kontakta s djecom izbjeglicama. Učenici u trećem koraku sudjeluju u nekom obliku individualnog pojačavanja učinka zamišljanja, primjerice tako da nacrtaju ono što su zamislili, opišu zamišljeni scenarij svojim riječima ili nacrtaju strip. Četvrti, posljednji korak je grupni razgovor na razini razreda, koji također ima ulogu pojačavanja učinka zamišljanja. U tom koraku oni učenici koji to žele mogu pred razredom prepričati što su zamislili ili pokazati svoj crtež i objasniti što se na njemu nalazi.

1. Uvod i definicija vanjske grupe

2. Zamišljanje

3. Individualno pojačavanje učinka

4. Grupno pojačavanje učinka

Kada je riječ o integraciji djece izbjeglica u hrvatskim osnovnim školama, metoda zamišljenog kontakta primarno je predložena kao način pripreme razreda za dolazak novog učenika koji je izbjeglica, dakle, prije nego što dijete stigne u svoj novi razred. Zamišljeni kontakt usmjeren je na upoznavanje i razumijevanje pojma djece izbjeglica, priprema domicilne učenike za kasniji izravni kontakt, potiče ih da budu otvoreniji za iniciranje kontakta i sklapanje novog prijateljstva.

3. CILJ INTERVENCIJSKIH PROGRAMA

Cilj je intervencija da pomognu u oblikovanju pozitivnih stavova prema djeci izbjeglicama – bilo kroz suradničko učenje u razredima u kojima je uključeno dijete izbjeglica ili kroz pripremu za dolazak djece izbjeglica kada je riječ o zamišljenom kontaktu. Pritom je važno napomenuti da krajnji cilj nije samo stvaranje pozitivnog odnosa prema konkretnom djetetu izbjeglici, nego i transfer tog pozitivnog stava na druge izbjeglice.

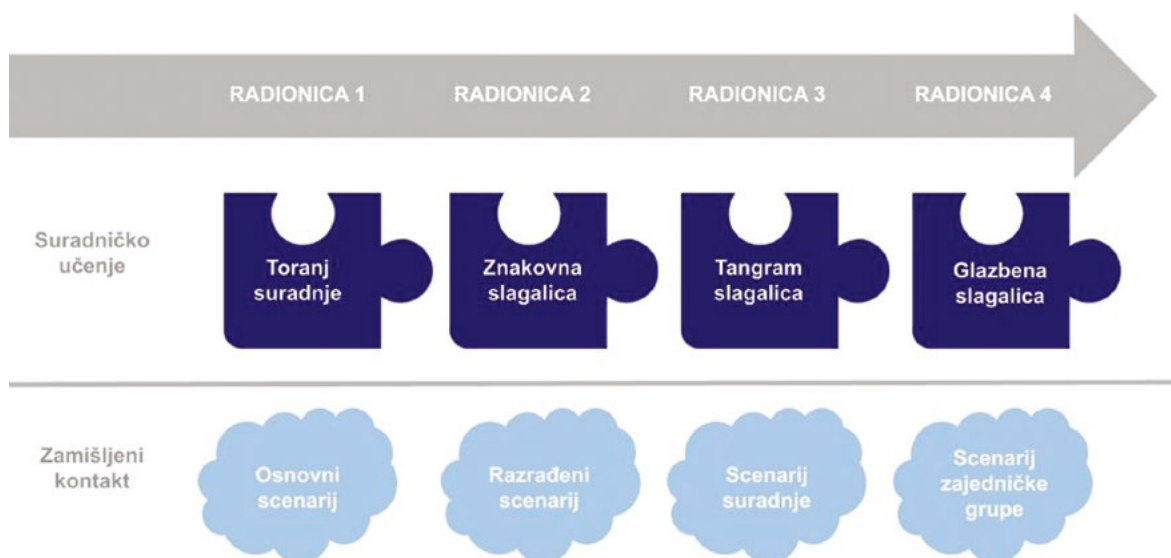
Ključna razlika između ovih dviju intervencija jest u tome da u jednoj postoji stvaran kontakt domicilne djece i djece izbjeglica (suradničko učenje), a u drugoj se taj kontakt samo zamišlja, tj. domicilna djeca zamišljaju ugodan kontakt s djetetom izbjeglicom. No intervencije imaju i neke zajedničke točke pa je osmišljavanje radionica vođeno zajedničkim kriterijima:

- radionica traje jedan školski sat
- radionica je provediva u učionici
- radionica zahtijeva minimalnu pripremu i rekvizite
- radionica se temelji na metodi suradničkog učenja/zamišljenog kontakta
- nastavnici koji su prošli pripremu mogu samostalno provesti radionicu uz pomoć priručnika.

Dodatno, u skladu s rezultatima ranije opisanog kvalitativnog istraživanja, prema kojem se jezik izdvaja kao najveća barijera u integraciji djece izbjeglica u našim školama, radionice suradničkog učenja osmišljene su tako da sadrže što manje verbalnih uputa. Vizualne upute i snimljeni videomaterijali olakšavaju razumijevanje ciljeva radionice i zadatka, te tako omogućuju da sva djeca mogu ravnopravno sudjelovati u ostvarenju tog zadatka, neovisno o svom (ne) poznavanju hrvatskoga jezika.

U svakom intervensijskom programu su ukupno četiri radionice kako je prikazano na donjoj slici, a svaka od njih udovoljava gore navedenim kriterijima. Zamišljeno je da se radionice provode u sklopu redovne nastave, najbolje na satu razrednika i u razmaku od tjedan dana. Kako bismo mogli provjeravati učinkovitost programa, bilo nam je iznimno važno da se svi nastavnici i su-

radnici koji provode program u svojim razredima pridržavaju istoga postupka i na jednak način primjenjuju aktivnosti. Stoga su upute u ovom priručniku vrlo detaljne. Intervencijski programi suradničkog učenja i zamišljenog kontakta osmišljeni su tako da radionice kreću od jednostavnijih ka složenijim zadacima, pa preporučamo provedbu radionica predloženim redoslijedom.

Uz ovaj priručnik pripravljena je i radna bilježnica s listovima za upisivanje informacija o pojedinim radionicama. Ona je bila namijenjena nastavnicima koji provode radionice i svrha joj je bila prikupiti što više povratnih informacija o funkcioniranju same radionice, kao i reakcijama djece i dojmu nastavnika neposredno nakon provedbe pojedine radionice. Te smo informacije kasnije koristili kako bismo radionice usavršili, odnosno ponudili uz njih preporuke za nastavnike koji će ih tek provoditi u svojim razredima. Iako radne bilježnice više ne služe za prikupljanje evaluacijskih podataka projektnih aktivnosti, pokazale su se korisnima nastavnicima za praćenje dječjih reakcija i posebno za osiguravanje da dijete izbjegnica u radionicama dođe u kontakt sa što više svojih razrednih vršnjaka.

4. INTERVENCIJSKI PROGRAM ZA RAZREDE KOJE POHAĐAJU DJECA IZBJEGLICE – METODA SURADNIČKOG UČENJA

Metodičke napomene

Metoda razreda slagalice prvotno je osmišljena kako bi se poboljšali odnosi između djece crne i bijele rase tijekom procesa rasne desegregacije škola, ali je svoju primjenu našla u raznim formalnim i neformalnim programima obrazovanja diljem svijeta. Naglasak je na suradnji među učenicima i njihovu međusobnom poučavanju gdje svaki član grupe ima aktivnu ulogu prilikom usvajanja i poučavanja gradiva. Istraživanja su pokazala kako zadaci koji pretpostavljaju suradnju vode do boljih ishoda u usporedbi s natjecateljski postavljenim zadacima. Iako je naglasak na prijenosu znanja među učenicima, uloga nastavnika ostaje iznimno važna za uspješnost procesa. Nastavnik ima supervizijsku ulogu u ovom procesu – uvodi zadatak, pojašnjava aktivnost, dijeli učenike u grupe, nadgleda rad u grupama, vodi brigu o tome da zadatak ostane suradnički i ne prijeđe u natjecanje unutar ili među grupama. Kako bi se radionica uspješno provela, važno je voditi računa o sljedećim elementima:

1. Podjela u grupe

Prilikom primjene razreda slagalice cilj je osigurati pozitivan kontakt djeteta izbjeglice (jer je najčešće samo jedno dijete izbjeglica u razredu) s njegovim hrvatskim vršnjacima. Razred slagalice temelji se na izravnom kontaktu, licem u lice. Kako bi se osigurala što direktnija (izravnija) interakcija među učenicima, važno je da barem jednom tijekom intervencije dijete izbjeglica bude u grupi (matičnoj ili ekspertnoj) sa svakim domicilnim djetetom iz razreda (odnosno sa što većim brojem domicilne djece ako je broj učenika u razredu velik). Stoga se učenici tijekom svakog sata dijele u nove matične i ekspertne grupe, poštujući pravila razreda slagalice. Pritom je važno voditi računa o tome da se dijete izbjeglica ni na koji način ne osjeti izdvojeno ili kao subjekt neke posebne pozornosti koja će se usmjeriti na njega pa zato grupu ne mijenja samo dijete izbjeglica, nego svi učenici. Za svaki razred smo pripremili raspored po grupama za svaku radionicu koji je bio dostavljen voditeljima radionica prije provedbe intervencijskog programa. Ilustrativni primjer jedne takve raspodjele u grupe, izrađen na temelju izmišljenog razreda, nalazi se

na kraju radne bilježnice za metodu suradničkog učenja koja prati ovaj priručnik. Radne bilježnice bile su nam važne za praćenje provedbe intervencijskog programa, no nisu nužne nastavnicima koji žele provoditi pripremljene radionice. Ipak, savjetujemo njihovo korištenje jer takav način praćenja svake radionice omogućuje bolji uvid i jasnije prepoznavanje dječjih reakcija na radionice i otvara mogućnost prilagodbe aktivnosti kako bi bile poticajnije učenicima.

2. Komunikacija u aktivnostima

Već je ranije utvrđeno da je jezična barijera najveća prepreka integraciji djece izbjeglica. Kako bismo što je više moguće osigurali ravnopravnost domicilne djece i djece izbjeglica, važno je voditi računa o razinama poznavanja i razumijevanja jezika. Stoga su zadaci koncipirani tako da budu neverbalnog sadržaja i sa što manje verbalnih uputa, a gdje god je bilo moguće, riječi su zamijenjene slikama i/ili pokretima.

Opis radionica

U prvoj radionici naglasak je na neverbalnoj suradnji tijekom koje svi učenici imaju jednaku ulogu – međusobno koordinirati pokrete kako bi izvršili zadatak. Ostale tri radionice temelje se na načelima razreda slagalice. U nastavku slijede opisi pojedinih radionica intervencijskog programa suradničkog učenja u obliku pripreme za sat. Radionice su predviđene za primjenu s djecom osnovnoškolskog uzrasta.

1. Radionica

2. Radionica

3. Radionica

4. Radionica

Svi materijali potrebni za provedbu radionice dostupni su u repozitoriju Filozofskog fakulteta (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:833288>).

Radionica 1: Toranj suradnje

CILJ: Poticanje uzajamnog kontakta i suradnje učenika, koordinacija pokreta u timskom radu

TRAJANJE: 1 školski sat

PRIBOR: Materijali za ovu radionicu nalaze se u repozitoriju Filozofskog fakulteta (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:833288>).

- Prikaz zadatka, jedan primjerak za nastavnika na A4 formatu (r1_prikaz_tornja.pdf)
- Videodemonstracija slaganja tornja (r1_uvodni_video.mp4)
- Svaka grupa od 4 učenika dobiva:
 - 6 čaša od tvrde plastike
 - 1 gumicu za koju su pričvršćena četiri komada konopca/tankog užeta (broj konopaca mora odgovarati broju djece u grupi)

METODA

UVOD (10 min)

Na početku sata voditelj prikaže videodemonstraciju slaganja tornja, a potom raspoređuje učenike u grupe po četiri učenika⁴. Grupe su fizički razdvojene u prostoru.

Danas ćemo se igrati i kroz igru vidjeti kakvi smo u aktivnostima koje zahtijevaju spretnost i međusobnu suradnju bez puno riječi. Prvo ćemo zajedno pogledati jedan video u kojem je prikazano što ćete kasnije raditi u svojim grupama.

Voditelj pušta video (r1_uvodni_video.mp4).

Sada ćete se podijeliti u grupe u kojima ćete probati složiti toranj kao što ste vidjeli u videu. Radit ćete u grupama po četiri; jednu grupu čine (čita popis djece iz grupe A na popisu R1 – 1. grupa i odmah pokaže

⁴ Primjer unaprijed pripremljenog rasporeda kakav smo koristili pri provedbi programa priložen je u radnoj bilježnici. Za prvu radionicu označen je kao popis imena djece za R1 – 1. grupa, za drugu radionicu vrijedi popis označen s R2, itd. Time smo osigurali da dijete izbjeglica svaki put bude u grupi s drugim domicilnim vršnjacima, što je ključno da bi se ostvarili željeni ishodi programa. Iako raspoređivanje djece unaprijed prema shemi kakvu smo predložili nije neophodno u budućim provedbama radionica, smatramo to boljim načinom od prepuštanja djeci da sami formiraju grupe, jer tada postoji mogućnost da dijete izbjeglica bude u grupi samo s djecom s kojom se i inače druži u razredu. Stoga u pripremi radionice nudimo takav primjer i u zagradama označavamo primjer rasporeda u grupe prema unaprijed pripremljenom popisu. No, nastavnici koji će provoditi radionice izvan projekta IRCiS mogu prilagoditi taj dio upute odnosno odabrati drugačiju raspodjelu u grupe.

<p>UVOD (10 min)</p>	<p>djeci za kojim će stolom njihova grupa izvršavati zadatak), <i>druga grupa su</i> (čita popis djece iz grupe B na popisu R1 – 1. grupa),...</p> <p>Svaka grupa dobiva 6 čaša i gumicu na koju je pričvršćen konopac, a potom voditelj daje sljedeću uputu:</p> <p><i>Svaka grupa je dobila čaše i gumicu s konopcem. Vaš zadatak je da stanete u krug i svaki član grupe uzme jedan konopac u ruku, tako da vam gumica bude u sredini kruga. Sada ćete pokušati složiti toranj od čaša kao na ovoj slici (r1_prikaz_tornja.pdf).</i></p> <p><i>Konopac smijete držati samo jednom rukom, kao što ste vidjeli na videu. Radite onom rukom kojom vam je lakše/kojom inače radite/pišete. Zadatak je gotov kad uspijete posložiti sve čaše u toranj. Redoslijed boja nije važan. Tijekom rada je važno što manje komunicirati riječima. Zapamtite, važno je da svi članovi grupe sudjeluju i da toranj na kraju stoji pa je važno da surađujete i usklađujete se. Imate dovoljno vremena, ne trebate se natjecati niti žuriti. Ima li pitanja? Je li zadatak svima jasan?</i></p> <div data-bbox="651 819 1041 1228" data-label="Image"> </div> <p style="text-align: center;"><i>Toranj suradnje</i></p>
<p>GRUPNI RAD (12 min)</p>	<p>Učenici slažu toranj od čaša. Voditelj obilazi od grupe do grupe i nadzire obavljanje zadatka. Na kraju pohvaljuje uspješno riješen zadatak i potiče učenike da si međusobno čestitaju unutar svoje grupe (npr. „davanje petice“, pljeskanje).</p>
<p>ROTACIJA (2 min)</p>	<p>Voditelj zamoli učenike da formiraju nove grupe (čita popis za raspored djece R1 – 2. grupa):</p> <p><i>Sada ćemo se podijeliti u nove grupe. Pažljivo slušajte! Nova grupa su</i> (čita imena djece iz Grupe F na popisu R1 – 2. grupa i pokazuje im za kojim će stolom njihova grupa izvršavati zadatak), <i>druga grupa su</i> (čita imena djece iz Grupe G na popisu R1 – 2. grupa)...</p>
<p>GRUPNI RAD (12 min)</p>	<p>Ponavljanje zadatka uz uputu:</p> <p><i>Provjerite ima li svaka grupa 6 čaša i gumicu s konopcima. Vaš zadatak je da ponovno stanete u krug i svi članovi grupa aktivno sudjeluju u izgradnji tornja. Kad složite toranj, opet si međusobno čestitajte. Napominjem, ovo nije natjecanje – važna je suradnja i da toranj stoji!</i></p>

GRUPNI RAD (12 min)	Učenici slažu toranj od čaša. Voditelj obilazi od grupe do grupe i nadzire obavljanje zadatka. Na kraju pohvaljuje uspješno riješen zadatak i potiče učenike da si međusobno čestitaju unutar svoje grupe (npr. „davanje petice“, pljeskanje).
KRAJ SATA (2 min)	Na kraju sata voditelj čestita svim grupama na uspješno izvršenom zadatku te ističe važnost njihove zajedničke suradnje za postizanje krajnjeg cilja – svi su bitni za konačni uspjeh!

Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica:

- Katkad je potrebno podsjetiti djecu da ne komuniciraju verbalno, jer ih dinamičnost aktivnosti ponese.
- Posebno je važno voditi računa da se grupe ne uspoređuju i da se ne natječu, nego da je naglasak na suradnji.
- Za više razrede moguć i zahtjevniji zadatak, npr. da slažu složeniji i viši toranj ili da toranj slažu zatvorenih očiju prateći upute jednog učenika

Radionica 2: Znakovna slagalica

CILJ: Učenje nekih pojmova na hrvatskom znakovnom jeziku, timski rad, poticanje tolerancije na različitost

TRAJANJE: 1 školski sat

PRIBOR: Materijali za ovu radionicu nalaze se u repozitoriju Filozofskog fakulteta (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:833288>).

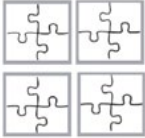
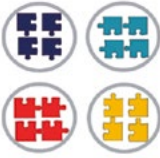
- Video za demonstraciju odabranih pojmova iz hrvatskog znakovnog jezika (r2_uvodni_video.mp4)
- Ilustrirani pojmovi i primjeri rečenica za nastavnike (r2_pojmovi_i_recenice_za_nastavnike.pdf)
- Materijali za ekspertne grupe
 - po jedan tablet ili mobitel po grupi – kako bi se prikazali videomaterijali
 - videomaterijali s uputom kako izvesti pojam na hrvatskom znakovnom jeziku (r2_osobe.mp4, r2_zivotinje.mp4, r2_radnje.mp4 i r2_predmeti.mp4)
- Materijali za matične grupe
 - ilustracija rečenice (r2_recenice_za_povratak_u_maticnu_grupu.pdf)

METODA

UVOD (2 min)

Na početku sata voditelj raspoređuje učenike u matične grupe po četiri učenika (ako je unaprijed pripremljen raspored djece, čita raspored za R2 – matična grupa). Grupe su fizički razdvojene u prostoru.

Danas ćemo ponovno imati jedan zadatak pomoću kojeg ćemo naučiti razgovarati ili komunicirati na jedan poseban način. Koji? Vidjet ćete tijekom radionice! Radit ćemo u malim grupama, pažljivo slušajte! Zajedno u grupi su (čita popis djece iz grupe A u R2 – matična grupa i pokazuje im gdje će njihova grupa izvršavati zadatak), druga grupa su (čita popis djece iz grupe B u R2 – matična grupa)...

<p>MATIČNA GRUPA (5 min)</p> 	<p>Kada su svi učenici raspoređeni u matične grupe, voditelj daje daljnje upute za slagalicu znakova iz znakovnog jezika.</p> <p><i>Ovoga puta ćemo imati jednu kratku radionicu u kojoj ćemo učiti neke znakove iz hrvatskog znakovnog jezika. Zna li netko od vas što je znakovni jezik? Tko se služi znakovnim jezikom? Jeste li ikad vidjeti nekoga tko se služi znakovnim jezikom?</i></p> <p><i>Hrvatski znakovni jezik koriste osobe koje ne mogu čuti. On ima svoja pravila, a znakove čine pokreti šakama, rukama, glavom, licem, tijelom. Svaka riječ, odnosno znak, ima svoj pokret.</i></p> <p><i>Sada ćemo pogledati jedan video u kojem su prikazani neki znakovi iz hrvatskog znakovnog jezika.</i></p> <p>Voditelj pušta video <i>r2_uvodni_video.mp4</i>.</p>																								
<p>ROTACIJA (2 min)</p>	<p>Voditelj podijeli djecu u ekspertnu grupu (čita popis djece za R2 – ekspertna grupa).</p> <p><i>Sada ćemo se podijeliti u ekspertne grupe; u tim grupama ćete naučiti znakovati određene pojmove iz hrvatskog znakovnog jezika.</i></p>																								
<p>EKSPERTNA GRUPA (15 min)</p> 	<p>Voditelj daje uputu i objašnjava kako će sada u ovim grupama naučiti određene pojmove. Važno je da te pokrete nauče jer će ih kasnije pokazivati svojim prijateljima kada se ponovno vrate u svoje matične grupe. Svaka ekspertna grupa dobiva po jedan tablet ili mobitel na kojem se nalaze videomaterijali⁵. Ekspertne grupe dobivaju različite pojmove za naučiti.</p> <table border="1" data-bbox="430 1113 1262 1461"> <thead> <tr> <th>Osobe</th> <th>Životinje</th> <th>Radnja</th> <th>Predmeti</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>dječak</td> <td>slon</td> <td>slušati</td> <td>glazba</td> </tr> <tr> <td>djevojčica</td> <td>žirafa</td> <td>gledati</td> <td>TV</td> </tr> <tr> <td>kuhar</td> <td>mačka</td> <td>voljeti</td> <td>kolač</td> </tr> <tr> <td>učiteljica</td> <td>pas</td> <td>ići</td> <td>kuća</td> </tr> <tr> <td>doktor</td> <td>ptica</td> <td>pisati</td> <td>pismo</td> </tr> </tbody> </table> <p>Svaka grupa ima drukčiji videomaterijal koji sadrži po pet pojmova iz hrvatskog znakovnog jezika. Grupa koja je dobila video „r2_osobe.mp4“ uči znakovati sljedećih pet pojmova: dječak, djevojčica, kuhar, učiteljica, doktor. Kada su djeca u svojim ekspertnim grupama, voditelj daje sljedeću uputu:</p>	Osobe	Životinje	Radnja	Predmeti	dječak	slon	slušati	glazba	djevojčica	žirafa	gledati	TV	kuhar	mačka	voljeti	kolač	učiteljica	pas	ići	kuća	doktor	ptica	pisati	pismo
Osobe	Životinje	Radnja	Predmeti																						
dječak	slon	slušati	glazba																						
djevojčica	žirafa	gledati	TV																						
kuhar	mačka	voljeti	kolač																						
učiteljica	pas	ići	kuća																						
doktor	ptica	pisati	pismo																						

5 Osim na repozitoriju, ovim videomaterijalima možete pristupiti i na YouTube kanalu projekta:
 Osobe: <https://youtu.be/ju1IMpN8250>
 Životinje: <https://youtu.be/xJQL1mm-frU>
 Radnje: <https://youtu.be/51OiKSo8qBE>
 Predmeti: <https://youtu.be/Se2E13lvSgq>

<p>EKSPERTNA GRUPA (15 min)</p>	<p><i>Svaka grupa je dobila po jedan tablet. Na tabletu se nalazi video. Svaka grupa ima drukčiji video. Vaš zadatak je sada u ovim grupama naučiti izvoditi pojmove koji su prikazani u video. Možete ih zajedno uvježbati i pomagati jedni drugima. Važno je da ih dobro naučite, da postanete eksperti (stručnjaci) za ove znakove, jer ćete ih kasnije pokazivati svojim ostalim prijateljima.</i></p> <p>Dok učenici vježbaju pokrete, voditelj ide od grupe do grupe i nadgleda njihov rad.</p>
<p>ROTACIJA (2 min)</p>	<p>Voditelj zamoli učenike da se vrate u svoje matične grupe s početka sata (R2 – matična grupa).</p>
<p>MATIČNA GRUPA (10 min)</p> 	<p>Svaka matična grupa dobije jedan grafički prikaz rečenice koja sadrži po jedan pojam iz svake od ekspertnih grupa – svako dijete iz matične grupe ima svoju jedinstvenu ulogu: znakovati traženi pojam ostalim članovima svoje grupe kako bi i oni naučili izvođenje pojma i ponovili za njim.</p> <p>Primjerice: matična grupa dobije rečenicu prikazanu na slici 2. Dijete iz ekspertne grupe „osobe“ pokazuje svoj pojam („djevojčica“), a ostali učenici ponove za njim, potom dijete iz ekspertne grupe „životinje“ pokazuje svoj pojam („pas“), ostali ponavljaju, zatim treće dijete pokazuje radnju („ići“) i četvrto dijete pokaže znak za predmet („kuća“).</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> </div> <p style="text-align: center;"><i>Primjer rečenice: „Djevojčica i pas idu kući.“</i></p> <p>Voditelj daje uputu:</p> <p><i>Svaka grupa je dobila jedan prikaz. Svaki član vaše grupe zna pokazati jedan pojam iz ovog prikaza. Vaš zadatak je sada zajednički prikazati rečenicu tako što će svatko pokazati pojam koji je naučio, a ostali će ponoviti za njim. Sada imate pet minuta da to zajedno uvježbate.</i></p> <p>Voditelj obilazi grupe i pazi da svi članovi grupe aktivno sudjeluju te pomaže ako vidi da je potrebno. Važno je osigurati da sva djeca uspješno pokazuju svoj pojam, a u svrhu uključivanja djeteta izbjeglice, posebno je bitno da on/ona ispuni svoj dio zadatka. Nakon 5 minuta zajedničkog uvježbavanja rečenice, pojedine matične grupe prezentiraju svoju rečenicu ostatku razreda koji pogađa značenje. Voditelj potiče članove grupe da si međusobno čestitaju nakon uspješne izvedbe rečenice. Važno je napomenuti da ovo nije natjecanje.</p> <p>Voditelj daje sljedeću uputu:</p> <p><i>Sada će nam svaka grupa pokazati svoju rečenicu. Ostali učenici iz drugih grupa mogu pokušati pogoditi značenje. Ako imate ideju što znači, molim vas da podignete ruku. Podsjećam, ovo nije nikakvo natjecanje, važno nam je da svaka grupa stigne pokazati svoju rečenicu i da svi učenici sudjeluju!</i></p>

**KRAJ SATA
(4 min)**

Na kraju sata voditelj čestita svim grupama na uspješno izvršenom zadatku te ih potiče da si međusobno čestitaju unutar matičnih grupa (npr. „daju si pet“) i ističe važnost njihove zajedničke suradnje za krajnji ishod – svi su bitni za konačni uspjeh.

Voditelj zaključuje sat napomenom da su naučili nekoliko pojmova iz znakovnog jezika, ispituje kako im se sviđelo te bi li voljeli naučiti više pojmova iz znakovnog jezika.

Danas smo naučili nekoliko pojmova iz hrvatskog znakovnog jezika. Postoje i drugi znakovni jezici, primjerice američki, njemački i francuski znakovni jezik. Kao i drugi jezici koje govorimo, i znakovni jezik ima jako puno pojmova koji se mogu naučiti kako bismo se bez teškoća mogli sporazumjeti s drugima koji ne mogu čuti. Kako vam se sviđa ova radionica? Biste li voljeli znati više pojmova iz hrvatskog znakovnog jezika?

Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica:

- Radionica je zanimljiva i motivirajuća učenicima. Starijim učenicima je zadatak bio jednostavan te se može, ukoliko ostane više vremena na kraju, dodati zahtjevniji zadatak, npr. da osmisle svoje vlastite rečenice unutar grupe i onda ih pred cijelim razredom prezentiraju ostalima koji ih trebaju „prevesti“.

Radionica 3: Tangram slagalica

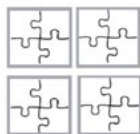
CILJ: Poticanje uzajamnog kontakta i suradnje, odnosno međusobnog poučavanja i suradničkog učenja, razvoj vještina vizualne percepcije i prostornih odnosa

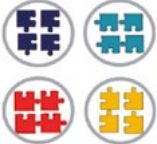
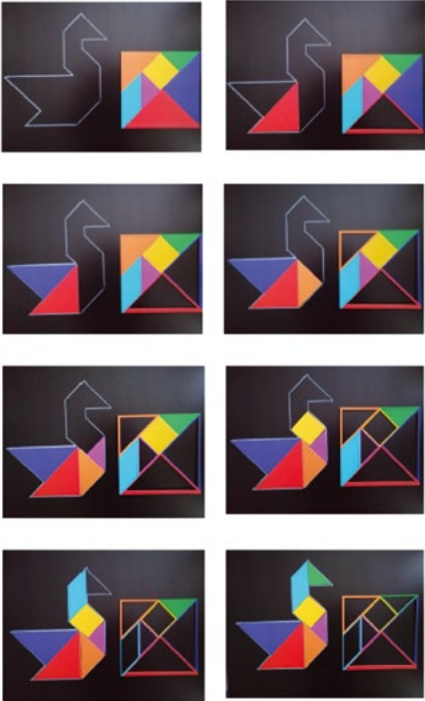
TRAJANJE: 1 školski sat

PRIBOR: Materijali za ovu radionicu nalaze se u repozitoriju Filozofskog fakulteta (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:833288>).

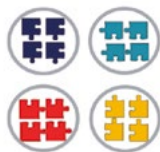
- Uvodni video za demonstraciju slaganja tangrama (r3_uvodni_video.mp4)
- Materijali za ekspertnu grupu
 - po jedan tangram za svako dijete (r3_pocetni_tangram.pdf)
 - ilustrirana uputa za slaganje tangrama, jedan prikaz po grupi (r3_upute_za_ekspertne_grupe.pdf)
 - „šalabahter“ tangram lika iz ekspertne grupe za svako dijete (r3_salabahter.pdf)
- Materijali za matičnu grupu
 - prikazi tangram likova za matičnu grupu, svi likovi za svaku grupu (r3_prikazi_tangram_likova_za_maticnu_grupu.pdf)

METODA	
UVOD (2 min)	<p>Na početku sata voditelj kaže:</p> <p><i>Danas ćemo pomoću jedne nove aktivnosti razvijati vještinu slaganja tangrama. Radit ćemo u malim grupama. Prvo ću vas podijeliti u grupe po četiri učenika. To su vaše matične grupe.</i></p> <p>Učenici sjednu s ostalim članovima svoje grupe (R3 – matična grupa), a grupe su međusobno fizički odvojene.</p>
MATIČNA GRUPA (8 min)	<p>Voditelj uzme jedan pripremljeni tangram, okrene se prema razredu da ga svi učenici vide te nastavlja:</p> <p><i>Danas ćemo učiti slagati tangram. To je jedna vrsta slagalice koja je nastala davno u Kini. Kao što vidite, ovaj kvadrat u mojoj ruci je zapravo sastavljen od sedam manjih dijelova. Oni se mogu slagati tako da se dobiju razni oblici, kao što su životinje, biljke, predmeti i slično.</i></p> <p><i>Pravila za slaganje tangrama nisu teška: potrebno je složiti dijelove slagalice tako da se iskoriste svi dijelovi, da se oni ne preklapaju</i></p>

<p>MATIČNA GRUPA (8 min)</p>	<p>(voditelj to demonstrira pred učenicima) i da su svi međusobno spojeni (voditelj demonstrira). Sada ćemo pogledati jedan video u kojem ćete moći malo bolje vidjeti kako izgleda slaganje tangrama.</p> <p>Voditelj pusti video (r3_uvodni_video.mp4).</p>
<p>EKSPERTNA GRUPA (10 min)</p> 	<p>Voditelj rasporedi učenike tako da je svaki član matične grupe smješten u različitu ekspertnu grupu (R3 – ekspertna grupa). Voditelj kaže:</p> <p><i>Sada ćemo učiti kako se od ovih tangrama slažu razni likovi, ali danas nećete učiti od mene, nego jedni od drugih. Zato ćete iz svojih matičnih grupa sada otići u ekspertne grupe.</i></p> <p>Voditelj potom podijeli sheme za slaganje zadanih figura po grupama (r3_upute_za_ekspertne_grupe.pdf), tako da svaka grupa na sredinu stola dobije po jedan papir s prikazom slaganja. Voditelj kaže:</p> <p><i>Sada ćete zajedno učiti slagati slike koje su vam zadane. Naučit ćete ih slagati i u tome postati eksperti (stručnjaci) pa ćete svoje znanje podijeliti s ostalim članovima vaše matične grupe kada se u nju vratite. Ovo nije natjecanje, već je važno da svi naučite slagati zadani lik. Ovo je suradnički zadatak. To znači da je važno da si međusobno pomažete u učenju i da zajedno radite na zadatku. Pokušajte nekoliko puta složiti zadani lik kako biste ga što bolje naučili.</i></p> <div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;"><i>Prikaz za ekspertnu grupu</i></p>

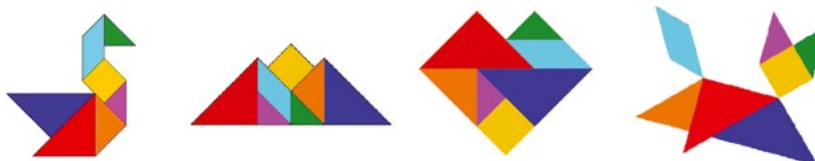
EKSPERTNA GRUPA (10 min)

Djeca uče slagati likove. Voditelj obilazi ekspertne grupe i provjerava suradnju li te daje pojašnjenja i pomaže ako je potrebno. Na kraju zajedničkog rada u ekspertnim grupama kaže:

Sada je učenje gotovo, vratit ćemo se u matične grupe s početka sata. Prije toga podijelit ću vam male sličice onog lika koji ste učili slagati. Te su sličice samo pomoć, „šalabahteri“ da se podsjetite svog lika ako bude trebalo. Svatko smije gledati samo svoj šalabahter!

Voditelj podijeli šalabahtere (r3_salabahter.pdf).

Šalabahteri za izvedbu tangram likova (labud, planine, srce, mačka) u matičnoj grupi

MATIČNA GRUPA (20 min)

Po povratku u matične grupe (R3 – matična grupa), voditelj podijeli papire na kojima se nalaze crni obrisi svih likova koje su učenici učili slagati u svojim ekspertnim grupama, njihovi nazivi na hrvatskom, arapskom i farski jeziku⁶ te pripadajuća fotografija na kojoj je prikazan pojam (r3_prikazi_tangram_likova_za_maticnu_grupu.pdf) i kaže:

Dakle, sada je zadatak da u ovim grupama jedni druge naučite slagati likove. Ovo nije natjecanje, ne morate se truditi biti najbrži – važno je samo da svi pokažete drugim članovima svoje grupe kako se slaže vaš lik i naučite ih složiti ga. Podsjećam da svatko smije gledati samo svoj šalabahter!

Hrvatski:	labud
Arapski:	بجعة / baḍa'a
Farski:	قو / ghu

Prikaz za matičnu grupu

Voditelj obilazi grupe i pazi da svi suraduju te pomaže ako vidi da je potrebno. Važno je osigurati da sva djeca uspješno nauče druge članove grupe kako se slaže lik, a u svrhu uključivanja djeteta izbjeglice, posebno je bitno da on/ona uspješno pokaže drugima kako se slaže njegov/njezin lik.

⁶ Pripremljeni materijali sadrže pojmove na hrvatskom, arapskom i farski jeziku jer su nam bili relevantni tijekom provjere programa, no moguće ih je prilagoditi u skladu s potrebama.

**KRAJ SATA
(2 min)**

Na kraju sata voditelj čestita svim grupama na uspješno izvršenom zadatku te ih potiče da si međusobno čestitaju unutar matičnih grupa (npr. „daju si pet“) i ističe važnost njihove suradnje za krajnji ishod – svi su bitni za konačni uspjeh.

Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica:

- Mačka i labud su se pokazali malo težim zadacima od planine i srca, pa ih se može zamijeniti jednostavnijim likovima, koje, onda, treba prethodno pripremiti.
- Učenike izbjeglice je jako razveselilo uz sliku lika koji slažu vidjeti isti pojam napisan i na hrvatskom i na njihovom materinskom jeziku. To je njihovim hrvatskim vršnjacima bio poticaj da nauče neke riječi na tom jeziku i saznaju više o kulturi iz koje dijete izbjeglica dolazi.

Radionica 4: Glazbena slagalica

CILJ: Suradnja, uvježbavanje i usklađivanje ritmova, upoznavanje s novim zvukovima

TRAJANJE: 1 školski sat

PRIBOR: Za ovu radionicu potrebna je pjesma na temelju koje učenici mogu uvježbavati ritam. U okviru predloženog intervencijskog programa koristili smo slušni zapis pjesme „*The lion sleeps tonight/In the jungle*“ koju su dobro prihvatili i mlađi i stariji učenici.

METODA	
UVOD (2 min)	<p>Na početku sata voditelj kaže:</p> <p><i>Danas ćemo ponovno raditi jednu aktivnost u malim grupama. Prvo ću vas ja podijeliti u grupe (ako je unaprijed pripremljen raspored djece, čita popis djece za R4 – matična grupa). To su vaše matične grupe u koje ćete se na kraju sata ponovno vratiti.</i></p>
MATIČNA GRUPA (8 min)	<p>Učenici sjednu s ostalim članovima svoje grupe, a grupe su međusobno fizički odvojene.</p> <p>Voditelj pusti pjesmu i kaže:</p> <p><i>Danas ćemo imati jednu glazbenu radionicu. Za početak ću vam pustiti pjesmu uz koju ćemo danas učiti razne pokrete. Izvođenje pokreta ćete vježbati u svojim ekspertnim grupama u koje ćemo se sada podijeliti (čita popis djece za grupe iz R4 – ekspertna grupa i zadaje pripadajući pokret: lupkanje prstima, pljeskanje, tapšanje koljena i lupanje nogama).</i></p>
EKSPERTNA GRUPA (15 min)	<p>Voditelj:</p> <p><i>Sada ćete u ovim ekspertnim grupama zajednički trebati osmisliti na koji ćete način izvesti pjesmu. Ja ću vam pustiti pjesmu, a vi se trebate dogovoriti oko načina na koji ćete ju izvesti. Trebate dobro uvježbati izvođenje tog zadatka jer ćete to trebati pokazati članovima svoje matične grupe kada se u nju vratite!</i></p> <p>Voditelj pusti prvu minutu pjesme koja se više puta ponavlja kako bi djeca mogla uvježbavati izvođenje. Voditelj obilazi ekspertne grupe i provjerava surađuju li u osmišljavanju te daje pojašnjenja ako je potrebno. Prije zadnjeg puštanja pjesme upozori razred da će to biti posljednji put.</p>

<p>MATIČNA GRUPA (15 min)</p> 	<p>Voditelj pozove učenike da se vrate u svoje matične grupe i kaže:</p> <p><i>Sada je vaš zadatak da u ovim grupama naučite zajedno izvoditi pjesmu. Ponovno ću vam tri puta pustiti pjesmu, a vi se trebate uskladiti. Nakon toga svaka će grupa pokazati ostatku razreda svoju izvedbu pjesme.</i></p> <p>Nakon što tri puta isprobaju zajedničko izvođenje, grupe prezentiraju svoje izvedbe pred razredom. Nakon što grupa završi s izvedbom, voditelj ih potiče da si međusobno čestitaju, npr. tako što „daju pet“ jedni drugima.</p>
<p>KRAJ SATA (2 min)</p>	<p>Na kraju sata voditelj čestita svim grupama na uspješno izvršenom zadatku te ističe važnost njihove zajedničke suradnje za krajnji ishod – svi su bitni za konačni uspjeh.</p>

Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica:

- Dok je djeci u nižim razredima ovo bila omiljena aktivnost i bili su vrlo aktivni i kreativni, kod starije djece treba očekivati početnu nelagodu i treba im dodatni poticaj kako bi se angažirali u ovoj aktivnosti.
- Može se dodatno poticati kreativnost u ekspertnim grupama, npr. tako da jedni smišljaju razne zvukove koje mogu proizvesti pomoću papira (šuškanje, paranje i slično), drugi zvukove i ritam koje mogu proizvesti olovkama (lupkanje), treći zvukove koje mogu proizvesti svojim tijelom kao instrumentom (pljeskanje, topot nogu i sl.), a četvrti, primjerice, glasom (fućkanje, pjevanje i sl). U matičnim grupama onda biraju i stvaraju kombinaciju koja je „njihova“ reakcija na tu pjesmu.

Često postavljana pitanja

Niže su opisane neke od situacija koje se mogu dogoditi u razredu tijekom provedbe radionice temeljene na metodi suradničkog učenja te su dane smjernice za reagiranje u tim situacijama. Ipak, vi kao učitelji, nastavnici i stručni suradnici najbolje poznajete razrede u kojima ćete provoditi ove radionice – stoga je važno da na temelju ovih preporuka, ali i razredne klime, odaberete prikladan način reagiranja.

Što ako dijete izbjeglica nije u razredu onoga dana kada se izvodi radionica?

U slučaju da dijete izbjeglica nije u školi na dan kada je radionica planirana, ona se odgađa i prebacuje na prvi sljedeći mogući sat. Prisjetimo se, cijela intervencija se temelji na međugrupnom kontaktu i za cilj ima poboljšanje stavova prema članovima druge grupe, u ovom slučaju djeci izbjeglicama. Kako bi se radionica mogla izvesti, nužno je da dijete izbjeglica bude prisutno kako bi se mogao ostvariti izravni kontakt. No zapamtite, ovo je informacija za voditelja radionice, ne i za sudionike/učenike.

Što ako neko drugo domicilno dijete nije u razredu onoga dana kada se provodi radionica?

U slučaju da jedno ili više domicilne djece nije u razredu toga dana, radionica se normalno provodi.

Što ako broj učenika nije djeljiv s brojem grupa?

Prilagodite grupe s obzirom na situaciju: primjerice, jedan učenik ide u dvije matične grupe ili dva učenika iz iste matične grupe idu u istu ekspertnu grupu pa po povratku u svoju matičnu grupu zajednički pokazuju svoj dio zadatka ostalima u grupi. Važno je da to nije grupa u kojoj je dijete izbjeglica.

Što ako je neki učenik ili neka grupa sporija ili manje uspješna od drugih?

Važno je na razini grupe/razreda dodatno naglasiti da brzina nije bitna te da je ključ u suradnji.

Što ako se učenici unutar jedne grupe ili grupe međusobno počnu nadmetati?

Ponovno je važno poslati poruku da je suradnja glavni cilj te da nema natjecanja. Jedan od prijedloga za eliminaciju natjecanja kod radionice slaganja tornja od čaša je, primjerice, osiguravanje malog pomaka u započinjanju aktivnosti – ako grupe ne krenu istovremeno, tada se ne može uspoređivati koliko je tko brzo složio toranj.

5. INTERVENCIJSKI PROGRAM ZA ŠKOLE ILI RAZREDE KOJE JOŠ NE POHAĐAJU DJECA IZBJEGLICE (METODA ZAMIŠLJENOG KONTAKTA)

Metodičke napomene

Svaka radionica u sklopu intervencije zamišljenog kontakta sastoji se od četiri koraka:

1. Uvod i definicija vanjske grupe (to su uvijek djeca izbjeglice)
2. Zamišljanje
3. Individualno pojačavanje učinka zamišljanja
4. Grupno pojačavanje učinka zamišljanja

Ovdje ćemo ukratko objasniti svaki od koraka te dati neke opće smjernice za primjenu metode zamišljenog kontakta u razrednom okruženju.

1. Uvod i definicija vanjske grupe

Kako bi djeca mogla uspješno zamisliti susret s djetetom izbjeglicom, važno je objasniti im tko su djeca izbjeglice. Naime, moguće je da neka djeca, posebice mlađa, neće znati značenje pojma izbjeglica ili će pak imati neku svoju definiciju koja ne mora biti točna. Stoga je posebno važno u prvoj radionici svim učenicima pružiti istu definiciju pojma kroz prikazivanje jednostavne prezentacije.

Prezentacija koja je pripremljena kao popratni materijal za ovaj priručnik (dostupna na <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:669993>) sadrži samo osnovne informacije kako bi bila jasna svoj djeci, uključujući i onu najmlađu. Također, prezentacija ne govori o kulturnim specifičnostima pojedinih skupina izbjeglica, jer to nije cilj ove intervencije – cilj je usvajanje pojma izbjeglice, posebno djece izbjeglica, povećanje spremnosti i otvorenosti za stupanje u kontakt s djecom izbjeglicama u budućnosti (odakle god ona dolazila), razvijanje svijesti o mogućim izazovima u komunikaciji (npr. nepoznavanje jezika) i osmišljavanje načina

kako bi se ti izazovi mogli prevladati. Djeci također treba olakšati zamišljanje, jer dosadašnja istraživanja pokazuju da je za uspjeh metode važno da zadatak ne bude previše zahtjevan. Zato su u prezentaciji priložene i fotografije različite djece, a sva djeca prikazana na fotografijama zaista jesu djeca izbjeglice.

U uvodnom je dijelu važno sporije davati uputu i provjeriti s učenicima je li im sve jasno, imaju li dodatnih pitanja i jesu li spremni za zamišljanje, naročito u prvoj primjeni metode. Nakon prve radionice prezentacija više nije potrebna, već se može samo ukratko podsjetiti tko su djeca izbjeglice. Voditelj se na prezentaciju može još vratiti ako primijeti da djeca nisu razumjela zadatak.

2. Zamišljanje

Drugi korak metode zamišljenog kontakta uključuje zamišljanje ugodnog i pozitivnog susreta s djetetom izbjeglicom. Kako bi se djeci olakšalo zamišljanje, voditelj im pročita početak scenarija u kojem opiše prve trenutke susreta i smjesti ga u određeni kontekst. Nakon toga učenici na poticaj nastavnika nastavljaju sami detaljnije zamišljati susret, onako kako oni žele. Samostalno zamišljanje voditelj potiče i blago usmjerava postavljanjem otvorenih potpitanja na kraju scenarija.

Scenariji pripremljeni u sklopu ovog projekta temelje se na rezultatima istraživanja djelovanja metode zamišljenog kontakta, ali i na prijedlozima nastavnika i stručnih suradnika koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom osnovnoškolske dobi. Kako bi scenariji bili realni, oni se razlikuju ovisno o tome provodi li se intervencija s mlađom djecom (u razrednoj nastavi) ili sa starijom (u predmetnoj nastavi).

Važno je i da djeca u svakoj od radionica zamišljaju neki drugi scenarij u kojem susreću neko drugo dijete izbjeglicu. Takva raznolikost u zamišljanju povezuje se s većom vjerojatnosti da će se učinak intervencije „proširiti“ na djecu izbjeglice općenito, a ne samo na djecu koja su vrlo slična onoj koju su učenici zamislili. U nastavku su opisani scenariji koji se koriste u pojedinim radionicama:

<p>RADIONICA 1</p> 	<p>Djeca zamišljaju susret s djetetom izbjeglicom u svome razredu. Ovo je osnovni scenarij koji se najčešće koristi u istraživanjima. Jednostavan je za zamisliti neovisno o dobi djece i u skladu je s provedbom u školskom kontekstu, zbog čega se koristi u prvoj radionici.</p>
<p>RADIONICA 2</p> 	<p>Scenarij za zamišljeni kontakt uključuje razrađeni opis konteksta, odnosno okruženja u kojem se susret odvija. Takav pristup pomaže djeci da si detaljnije predoče susret, što se povezuje s boljim učinkom i na neki je način nadogradnja na prvu radionicu. Kako bi scenariji bili realistični i za mlađu i za stariju djecu, postoje dvije verzije. Učenici u nižim razredima zamišljaju susret u svom najdražem parku, a u višim razredima u svome kvartu. Oba su okruženja djeci poznata, što dodatno olakšava zamišljanje.</p>
<p>RADIONICA 3</p> 	<p>Scenariji u trećoj radionici uključuju još jedan aspekt koji se pokazao korisnim za primjenu ove metode – suradnju sa zamišljenim djetetom izbjeglicom. Kroz suradnju, odnosno rad na zajedničkom zadatku, taj zamišljeni kontakt postaje intenzivniji i može dovesti do snažnijih učinaka. Djeca u nižim razredima zamišljaju da zajedno s izbjeglicom pomažu susjedu čistiti snijeg, a u višim razredima da zajedno pomažu mlađoj djeci skinuti loptu s drveta.</p>
<p>RADIONICA 4</p> 	<p>U posljednjoj radionici snažnije se istakne povezanost sa zamišljenim djetetom izbjeglicom tako što se naglasi pripadnost istoj grupi. Djeca u nižim razredima zamišljaju da su u grupi s djetetom izbjeglicom tijekom natjecateljske igre na dječjem rođendanu, a starija djeca zamišljaju da su u istom sportskom timu na natjecanju. Kako bi ton zamišljanja ujedno bio ugodan, važno je da njihov tim pobijedi.</p>

3. Individualno pojačavanje učinka zamišljanja

Nakon što neko vrijeme provedu u zamišljanju scenarija (bilo kojeg od četiri gore navedena), učenici sudjeluju u nekom obliku individualnog pojačavanja učinka zamišljanja. Time se postiže da detaljnije zamisle susret s djetetom izbjeglicom i da ga bolje zapamte. Prije početka aktivnosti važno je djeci reći koliko imaju vremena, a pred kraj ih podsjetiti koliko je vremena ostalo, kako bi mogli na vrijeme završavati svoje radove.

Individualno pojačavanje učinka može se ostvariti na različite kreativne načine koji su primjereni dobi djece. Sa starijom se djecom uglavnom radi pisanje sastava, kako bi se kroz analizu njihovih uradaka moglo detaljnije istražiti tijek procesa zamišljanja, a s mlađom se često koriste i druge metode, poput crtanja. Dok djeca pišu sastav ili crtaju, voditelji im mogu postavljati potpitanja koja bi ih mogla podsjetiti što još mogu napisati/nacrtati i kako mogu detaljnije zamisliti susret.

4. Grupno pojačavanje učinka zamišljanja

Osim što se učinak može pojačavati individualno, kroz detaljnije samostalno zamišljanje susreta s djetetom izbjeglicom, snažnije djelovanje može se postići i kroz grupni razgovor na razini razreda. U razgovoru se djeca mogu javiti i podijeliti s ostalim učenicima ono što su zamislili, pročitati svoj sastav ili pokazati i objasniti crtež. Voditelj u tom trenutku ima dvostruki zadatak – provjeriti je li dijete dobro shvatilo zadatak te još malo potaknuti zamišljanje postavljanjem specifičnijih potpitanja. Potpitanja trebaju djetetu dozvoliti da samo detaljnije osmisli svoj susret s djetetom izbjeglicom. Iako u pojedinim radionicama postoje primjeri takvih pitanja, voditelji mogu na temelju priče koju će djeca ispričati postaviti i neka dodatna.

Za ovaj je dio radionice izrazito važno stvoriti razrednu atmosferu u kojoj je djeci ugodno podijeliti svoje zamišljene scenarije s drugima te blago ispraviti onu djecu koja su možda zamislila neugodan susret ili nisu zamislila susret s djetetom izbjeglicom. Više konkretnih smjernica za grupni razgovor nalazi se u samim radionicama te u rubrici „Često postavljana pitanja“ (ČPP) na kraju ovog dijela priručnika.

U nastavku priručnika opisane su pojedine radionice u obliku priprema za sat. Prvo su predstavljene radionice za djecu u nižim razredima (od 2. do 4. razreda), a nakon toga radionice za više razrede (od 5. do 8. razreda).

Opis radionica – Niži razredi (2. – 4. razred)

Radionica 1: Osnovni scenarij

CILJ: Upoznavanje djece sa značenjem termina „izbjeglice“. Razvijanje pozitivnijih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu osnovnog scenarija zamišljenog kontakta.

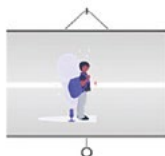
PRIBOR:

- Power Point prezentacija (PPT) „Djeca izbjeglice“ – dostupna za preuzimanje s repozitorija Filozofskog fakulteta: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:669993>
- papiri, pribor za crtanje (olovke i bojice/flomasteri)

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA

UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (5 min)

Voditelj kaže: „Danas ćemo raditi vježbu zamišljanja. Trebat ćete zamisliti da ste sreli dijete koje je izbjeglica i da se lijepo družite neko vrijeme. Kasnije ćemo nešto i crtati na tu temu pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“

Voditelj podijeli papire te potom pokrene PPT „Djeca izbjeglice“.

Uz prvi slajd kaže: „Za početak, znate li vi tko su izbjeglice?“

Učenici odgovaraju na pitanje.

Voditelj cijelom razredu daje jednako objašnjenje uz drugi slajd: „Izbjeglice su ljudi koji su morali otići iz svoje zemlje zato što su tamo bili u opasnosti. Najčešće odlaze jer u njihovim zemljama traje rat zbog kojeg tamo nisu sigurni pa zaštitu traže u drugim, sigurnim zemljama, među kojima je i Hrvatska.“

Uz treći slajd, voditelj kaže: „Djeca izbjeglice koja dolaze u Hrvatsku dolaze iz drukčije kulture. To znači da govore drugim jezikom, ponekad imaju drukčije običaje i navike, išli su u škole koje su imale drukčije programe, neki se drukčije oblače i izgledaju drukčije. Kada stignu u Hrvatsku, uglavnom ne znaju naš jezik te im treba vremena da ga dobro nauče. Zato im je često teško sporazumjeti se s prijateljima i učiteljima.“

Uz četvrti slajd te uz prikazivanje posljednja dva slajda (peti i šesti): „Unatoč tome, jednako se vole igrati, vole sportove, kućne ljubimce, knjige, glazbu, igrice i slično. Djeca izbjeglice slična su vama, a istovremeno posebna, kao i svatko od vas.“

<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže:</p> <p><i>„Sada kada znamo tko su djeca izbjeglice, malo ćemo zamišljati kako bi bilo sresti se s nekim od njih. Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</i></p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p><i>„Zamisli da je dijete koje je izbjeglica došlo u tvoj razred i da njemu ili njoj učiteljica kaže da sjedne pored tebe. Tvoji prijatelji iz razreda uzbuđeni su što ćete se svi imati priliku upoznati i potiču te da pričaš s djetetom izbjeglicom. U početku ne zna što da ti kaže, jer slabo govori hrvatski jezik, ali uskoro se počnete družiti. Ubrzo zvoni za kraj sata.</i></p> <p><i>Kako izgleda dijete izbjeglica?</i> [pauza]</p> <p><i>Kako se možete razumjeti ako on ili ona slabo govori hrvatski jezik?</i> [pauza]</p> <p><i>Što možete učiniti da postanete prijatelji?</i> [pauza]</p> <p><i>Sada neko vrijeme sjedite i zamišljajte ovaj susret.“</i></p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove učenike da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>
<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže:</p> <p><i>„Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli dijete koje je izbjeglica. Sada na papire koje ste dobili nacrtajte kako je izgledao taj susret. Pokušajte nacrtati što je moguće više detalja, nacrtajte kako je izgledalo dijete koje ste zamislili, što ste radili skupa... Pored ili ispod slike kratko opišite što ste radili, kako ste se osjećali, kako mislite da se to dijete osjećalo. Možete i navesti na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli ili što god biste još htjeli reći. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.“</i></p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade crtež te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>

**GRUPNO
POJAČAVANJE
UČINKA
(10 min)**

Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio.

Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) potiče se pitanjima poput:

„Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvalo to dijete?“

„Po čemu si zaključio/la da je to dijete izbjeglica?“

„Gdje ste sjedili? Jeste li razgovarali pod satom ili pod odmorom?“

„Kako ste započeli razgovor?“

„Što ste radili?“

„Kako ste razgovarali? Na kojem jeziku? Jeste li se razumjeli?“

„Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj?“

„Je li vam se pridružio još netko od tvojih prijatelja iz razreda?“

„Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim djetetom?“

Tijekom razgovora dijete se potiče da još detaljnije zamisli susret i da ga podijeli s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije.

U ovome dijelu je važno ispraviti djecu ako su zamislila npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).

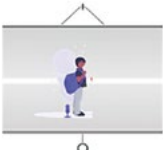

Do kraja sata potiče se više djece da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.

Radionica 2: Razrađeni scenarij

CILJ: Razvijanje pozitivnijih dječjih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu zamišljenog kontakta s razrađenim scenarijem.

PRIBOR: papiri, pribor za crtanje (olovke i bojice/flomasteri)

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (2 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Danas ćemo ponovno zamišljati da ste sreli dijete koje je izbjeglica, ali ovoga puta ćete zamisliti neko drugo dijete. Prije nego što krenemo, ponovit ću još jednom da su djeca izbjeglice ona djeca koja su iz svoje zemlje otišla zato što je tamo rat ili su na neki drugi način bila izložena nepravdama i opasnostima. U svojoj zemlji nisu sigurna pa dolaze u druge, sigurne zemlje, među kojima je i Hrvatska. U početku ne znaju dobro hrvatski jezik pa im je zato teško razumjeti prijatelje i učitelje. Kasnije ćemo opisati taj susret pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeca se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da si u svom najdražem parku. Vani je lijep i sunčan proljetni dan. Čuješ kako pjevaju ptice i osjećaš miris proljetnog cvijeća. Danas vani nema tvojih prijatelja pa se igraš sam. Tada primijetiš da je u park došlo još jedno dijete tvojih godina. Sjetiš se da si čuo od prijatelja da je to dijete izbjeglica, da je doselilo u obližnju ulicu i da slabo govori hrvatski. U početku ne znaš kako prići njemu ili njoj, ali se ubrzo počnete zajedno igrati i zabavljati.</p> <p>Kako izgleda dijete izbjeglica? [pauza]</p> <p>Kako se možete razumjeti ako on ili ona slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Što sve radite zajedno u parku? [pauza]</p> <p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza]</p> <p>Sada neko vrijeme sjedite i nastavite zamišljati ovaj susret.“</p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove učenike da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>

<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „<i>Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli dijete koje je izbjeglica. Sada na papire koje ste dobili nacrtajte kako je izgledao taj susret. Pokušajte nacrtati što je moguće više detalja, nacrtajte kako je izgledalo dijete koje ste zamislili, što ste radili skupa... Pored ili ispod slike kratko opišite što ste radili, kako ste se osjećali, kako mislite da se to dijete osjećalo. Možete i navesti na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli ili što god biste još htjeli reći. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.</i>“</p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade crtež te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) potiče se pitanjima poput:</p> <p>„<i>Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvalo to dijete?</i>“</p> <p>„<i>Po čemu si zaključio/la da je to dijete izbjeglica?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste započeli razgovor?</i>“</p> <p>„<i>Što ste radili?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste razgovarali? Na kojem jeziku? Jeste li se razumjeli?</i>“</p> <p>„<i>Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj?</i>“</p> <p>„<i>Je li vam se kasnije pridružio još netko od tvojih prijatelja?</i>“</p> <p>„<i>Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim djetetom?</i>“</p> <p>Tijekom razgovora potiče se dijete da još detaljnije zamisli susret i da ga podijeli s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti djecu ako su zamislila npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata potiče se više djece da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Radionica 3: Scenarij suradnje

CILJ: Razvijanje pozitivnijih dječjih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu zamišljenog kontakta koji uključuje suradnju s članom vanjske grupe.

PRIBOR: papiri, pribor za crtanje (olovke i bojice/flomasteri)

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (2 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Danas ćemo još jednom zamišljati susret s djetetom izbjeglicom, ali ćete zamisliti neko dijete koje dosad niste zamislili. Dakle, zamišljat ćete da ste sreli dijete koje je otišlo iz svoje zemlje zato što je tamo rat ili je na neki drugi način bilo izloženo nepravdama i opasnostima. Kod nas u Hrvatskoj to je dijete na sigurnom, ali u početku slabo govori naš jezik, zbog čega mu je teško razumjeti prijatelje iz razreda i učitelje. Za početak ću vam podijeliti papire na koje ćete kasnije opisati taj susret.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da je zima i da je preko noći palo puno snijega. Veseliš se izaći van i graditi snjegovića! U tvojoj ulici stariji susjed čisti snijeg, a do njega dolazi dijete tvojih godina i počne mu pomagati. Prepoznaješ da je to dijete izbjeglica čija se obitelj nedavno doselila u ulicu. Odlučiš i ti pomoći susjedu. Iako dijete izbjeglica slabo govori hrvatski jezik, vas se dvoje dobro zabavljate dok zajedno čistite snijeg.“</p> <p>Kako izgleda dijete izbjeglica? [pauza]</p> <p>Kako ćete se sporazumjeti ako to dijete slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Kako se sve možete zabavljati dok pomažete? [pauza]</p> <p>Što možete raditi zajedno kada završite s čišćenjem? [pauza]</p> <p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza]</p> <p>Ostanite još malo sjediti i zamišljajte ovaj susret.“</p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove učenike da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>

<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „<i>Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste pomagali susjedu zajedno s djetetom koje je izbjeglica. Sada na papire koje ste dobili nacrtajte kako je izgledao taj susret. Pokušajte nacrtati što je moguće više detalja, nacrtajte kako je izgledalo dijete koje ste zamislili, što ste sve radili nakon čišćenja snijega. Pored ili ispod slike kratko opišite što ste radili, kako ste se osjećali te kako mislite da se to dijete osjećalo. Možete i navesti na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli ili što god biste još htjeli reći. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.</i>“</p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade crtež te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) potiče se pitanjima poput:</p> <p>„<i>Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvalo to dijete?</i>“</p> <p>„<i>Po čemu si zaključio/la da je to dijete izbjeglica?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste pomagali susjedu? Je li vam bilo teško? Što ste još radili dok ste pomagali susjedu?</i>“</p> <p>„<i>Jeste li nešto radili nakon toga?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste započeli razgovor? Na kojem jeziku? Jeste li se razumjeli?</i>“</p> <p>„<i>Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj o sebi? Što bi još želio/la saznati o djetetu izbjeglici?</i>“</p> <p>„<i>Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim djetetom?</i>“</p> <p>Razgovor služi tome da djeca još detaljnije zamisle susret i da to podijele s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti djecu ako su zamislila npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata treba potaknuti više djece da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Radionica 4: Scenarij zajedničke grupe

CILJ: Razvijanje pozitivnijih dječjih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu zamišljenog kontakta koji uključuje i elemente zajedničkog grupnog identiteta.

PRIBOR: papiri, pribor za crtanje (olovke i bojice/flomasteri)

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (2 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Danas ćemo ponovno zamišljati da ste sreli dijete koje je izbjeglica, ali sada opet zamislite neko dijete koje još niste zamišljali! Ponovit ću još samo jednom da su djeca izbjeglice ona djeca koja su iz svoje zemlje otišla zato što je tamo rat ili su na neki drugi način bila izložena nepravdama i opasnostima. U svojoj zemlji nisu sigurni pa dolaze u druge, sigurne zemlje, među kojima je i Hrvatska. U početku ne znaju dobro hrvatski jezik pa im je zato teško razumjeti prijatelje i učitelje. Kasnije ćemo nešto i crtati na tu temu pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da si u igraonici na rođendanskoj proslavi svog prijatelja. Sve je oko tebe puno balona i igračaka. Primijetiš da se među djecom nalazi i jedno dijete koje ne poznaješ, ali za koje si čuo da je izbjeglica. Uskoro dođe vrijeme za igru pa vas voditelji rasporede u grupe u kojima trebate pronaći što više balona iste boje. Ti si u grupi s djetetom koje je izbjeglica. Prvo nisi siguran kako ćete se družiti, jer to dijete slabo govori hrvatski jezik, ali uskoro počnete zajedno tražiti balone i pomagati jedan drugome, a usto se i dobro zabavljate! Na kraju igre, vaša je grupa pobijedila!</p>

<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p><i>Kako izgleda dijete izbjeglica? [pauza]</i> <i>Kako se možete razumjeti, ako on ili ona slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</i> <i>Što sve radite zajedno, kako se zabavljate? [pauza]</i> <i>Kako ćete proslaviti pobjedu? [pauza]</i> <i>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza]</i> <i>Ostanite još malo sjediti i zamišljajte ovaj susret.“</i></p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove učenike da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>
<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „<i>Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli dijete koje je izbjeglica. Sada na papire koje ste dobili trebate nacrtati kako je izgledao taj susret. Pokušajte nacrtati što je moguće više detalja, nacrtajte kako je izgledalo dijete koje ste zamislili, što ste radili zajedno... Pored možete i kratko napisati što ste radili, kako ste se osjećali, kako mislite da se to dijete osjećalo. Možete i navesti na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.“</i></p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade crtež te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) potiče se pitanjima poput:</p> <p>„<i>Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvalo to dijete?“</i> <i>„Po čemu si zaključio/la da je to dijete izbjeglica?“</i> <i>„Kako ste započeli razgovor?“</i> <i>„Što ste sve radili dok ste se natjecali?“</i> <i>„Kako ste proslavili pobjedu? Što ste radili nakon toga?“</i> <i>„Kako ste razgovarali? Na kojem jeziku? Jeste li se razumjeli?“</i> <i>„Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj?“</i> <i>„Jesu li još neka druga djeca bila u grupi s vama?“</i> <i>„Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim djetetom?“</i></p> <p>Tijekom razgovora potiče se dijete da još detaljnije zamisli susret i da ga podijeli s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti djecu ako su zamislila npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata treba potaknuti potakne se više djece da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Sugestije nastavnika nakon provedenih radionica nisu se odnosile na izmjene u pojedinoj radionici, već na cijeli program te ih zato nudimo nakon prikaza svih radionica. Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica s mlađom djecom:

- Unaprijed najaviti da će biti više radionica sa sličnom temom na kojima će raditi slične zadatke.
- Katkada je potrebno produljiti vrijeme koje djeca imaju za individualno i grupno pojačavanje učinka. Kod manje djece crtanje kontakta u fazi individualnog pojačavanja učinka može trajati duže nego je predviđeno, ali ih jako veseli.

Opis aktivnosti – Viši razredi (5. – 8. razred)

Radionica 1: Osnovni scenarij

CILJ: Upoznavanje djece sa značenjem termina „izbjeglice“. Razvijanje pozitivnijih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu osnovnog scenarija zamišljenog kontakta.

PRIBOR:

- Power Point prezentacija (PPT) „Djeca izbjeglice“ – dostupna za preuzimanje s repozitorija Filozofskog fakulteta: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:669993>,
- Papiri, olovke

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA

UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (5 min)

Voditelj kaže: „Danas ćemo raditi jednu vježbu zamišljanja. Trebat ćete zamisliti da ste sreli svog vršnjaka koji je izbjeglica i da se družite neko vrijeme. Kasnije ćemo nešto i pisati o tome pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“

Voditelj podijeli papire te potom pokrene PPT „Djeca izbjeglice“.

Uz prvi slajd kaže: „Za početak, znate li vi tko su izbjeglice?“

Učenici odgovaraju na pitanje.

Voditelj cijelom razredu daje jednako objašnjenje uz drugi slajd: „Izbjeglice su ljudi koji su morali otići iz svoje zemlje zato što su tamo bili u opasnosti. Najčešće odlaze jer u njihovim zemljama traje rat zbog kojeg tamo nisu sigurni pa zaštitu traže u drugim, sigurnim zemljama, među kojima je i Hrvatska.“

Uz treći slajd, voditelj kaže: „Djeca izbjeglice koja dolaze u Hrvatsku dolaze iz drukčije kulture. To znači da govore drugim jezikom, ponekad imaju drukčije običaje, išli su u škole koje su imale drukčije programe, neki se drukčije oblače i izgledaju drukčije. Kada stignu u Hrvatsku, uglavnom ne znaju naš jezik te im treba vremena da ga dobro nauče. Zato im je često teško sporazumjeti se s prijateljima i nastavnicima.“

Uz četvrti slajd te uz prikazivanje posljednjih dvaju slajdova (peti i šesti): „Bez obzira na razlike, djeca izbjeglice imaju slične interese kao i vi, vole sportove, igraju igrice, gledaju filmove, serije, koriste društvene mreže i YouTube... Djeca izbjeglice slična su vama, a istovremeno posebna, kao i svatko od vas.“

<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Sada kada znamo tko su izbjeglice, zamolit ću vas da pokušate zamisliti kako bi bilo sreći se s njima. Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da je tvoj vršnjak ili vršnjakinja izbjeglica došao u tvoj razred i da mu nastavnica kaže da sjedne pored tebe. Tvoji prijatelji iz razreda uzbuđeni su što ćete se svi imati priliku upoznati i potiču te da razgovaraš s vršnjakom koji je izbjeglica. U početku on ne zna što da ti kaže, jer slabo govori hrvatski jezik, ali uskoro se počnete družiti. Ubrzo zvoni za kraj sata.</p> <p>Kako izgleda tvoj vršnjak ili vršnjakinja izbjeglica? [pauza]</p> <p>Kako se možete razumjeti ako slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Što sve možete zajedno raditi pod odmorom da vam bude zabavno? [pauza]</p> <p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza]</p> <p>Sada neko vrijeme sjedite i zamišljajte ovaj susret.“</p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove djecu da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>
<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (22 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli svog vršnjaka ili vršnjakinju izbjeglicu. Sada na papire koje ste dobili napišite sastav u kojem ćete opisati kako je izgledao taj zamišljeni susret. Pokušajte navesti što je moguće više detalja, napišite kako je vaš novi prijatelj ili prijateljica izgledao, što ste radili zajedno, kako ste se osjećali dok ste se družili, kako mislite da se on ili ona osjećao/la. Možete i opisati na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli ili što god biste još htjeli reći. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj opis u razredu.“</p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade sastav te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>

**GRUPNO
POJAČAVANJE
UČINKA
(10 min)**

Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) se potiče pitanjima poput:

„Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvao tvoj zamišljeni vršnjak ili vršnjakinja?“

„Po čemu si zaključio/la da je izbjeglica?“

„Gdje ste sjedili? Jeste li razgovarali pod satom ili pod odmorom?“

„Kako ste započeli razgovor? Na kojem jeziku ste razgovarali? Jeste li se razumjeli?“

„Što ste sve radili zajedno?“

„Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj o sebi? Što bi još volio/la saznati o njemu/njoj?“

„Je li vam se pridružio još netko iz razreda?“

„Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim vršnjakom? Zašto? Što bi se trebalo dogoditi da postanete prijatelji?“

Razgovor služi tome da djeca još detaljnije zamisle susret i da ga podijele s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti djecu ako su zamislila npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).

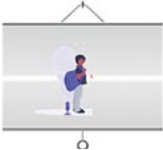

Do kraja sata potiče se više učenika da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga na to ne tjera ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i druge da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.

Radionica 2: Razrađeni scenarij

CILJ: Razvijanje pozitivnijih stavova prema djeci izbjeglicama kroz pri-
mjenu zamišljenog kontakta s razrađenim scenarijem.

PRIBOR: papiri, olovke

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (2 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Danas ćemo ponovno zamišljati da ste sreli svog vršnjaka ili vršnjakinju izbjeglicu, ali ovoga ćete puta zamisliti neku drugu osobu. Prije nego što krenemo, ponovit ću još samo jednom da su djeca izbjeglice ona djeca koja su iz svoje zemlje otišla zato što su im tamo životi ugroženi zbog rata ili su na neki drugi način bila izložena nepravdama i opasnostima. U svojoj zemlji nisu sigurni pa dolaze u druge, sigurne zemlje, među kojima je i Hrvatska. U početku ne znaju dobro hrvatski jezik pa im je zato teško sporazumjeti se s prijateljima iz razreda i nastavnicima. Kasnije ćemo opisati taj susret u sastavu pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da šećeš po svom kvartu. Lijep je i sunčan proljetni dan. Vidiš susjede koji prolaze pored tebe i aute na cesti. Dok se približavaš svome domu, primijetiš svog vršnjaka ili vršnjakinju u ulici. Ti njega ili nju zapravo ne poznaješ, ali čuo si da je izbjeglica i da slabo govori hrvatski jezik. Hodate jedan prema drugome i odlučiš se zaustaviti i pozdraviti. Iako u početku niste sigurni što reći jedno drugome, uskoro se počnete družiti i zabavljati. Kako izgleda tvoj vršnjak ili vršnjakinja izbjeglica? [pauza]</p> <p>Kako se možete razumjeti ako slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Što sve radite zajedno kako biste se zabavili? [pauza]</p> <p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza]</p> <p>Sada neko vrijeme sjedite i nastavite zamišljati ovaj susret.“</p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove djecu da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>

<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „<i>Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli svog vršnjaka ili vršnjakinju izbjeglicu. Sada na papire koje ste dobili napišite sastav u kojem ćete opisati kako je izgledao taj zamišljeni susret. Pokušajte navesti što je moguće više detalja, napišite kako je izgledao vaš novi prijatelj ili prijateljica, što ste radili zajedno, kako ste se osjećali dok ste se družili, kako mislite da se osjećao on ili ona. Možete opisati i na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći pročitati svoj sastav u razredu.</i>“</p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade sastav te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kad im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) se potiče pitanjima poput:</p> <p>„<i>Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvao tvoj zamišljeni vršnjak ili vršnjakinja?</i>“</p> <p>„<i>Po čemu si zaključio/la da je izbjeglica?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste započeli razgovor?</i>“</p> <p>„<i>Što ste radili? Kako ste se počeli družiti? Gdje ste sve išli zajedno?</i>“</p> <p>„<i>Na kojem ste jeziku razgovarali? Jeste li se razumjeli? Jeste li koristili nešto kako bi vam pomoglo u razgovoru?</i>“</p> <p>„<i>Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj?</i>“</p> <p>„<i>Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim vršnjakom? Zašto? Što bi se trebalo dogoditi da postanete prijatelji?</i>“</p> <p>Tijekom razgovora potiče se dijete da još detaljnije zamisli susret i da ga podijeli s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti učenike ako su zamislili npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata potiče se više učenika da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera na to ako ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Radionica 3: Scenarij suradnje

CILJ: Razvijanje pozitivnijih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu zamišljenog kontakta koji uključuje i suradnju s članom vanjske grupe.

PRIBOR: papiri, olovke, bojice (po želji)

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (2 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Sada ćemo još jednom zamišljati susret s djetetom izbjeglicom, ali ćete danas zamisliti nekoga koga još niste zamislili. Dakle, zamišljat ćete da ste sreli vršnjaka ili vršnjakinju i da je ta osoba otišla iz svoje zemlje zato što je tamo rat ili je na neki drugi način bila izložena nepravdama i opasnostima. Ovdje u Hrvatskoj je na sigurnom, ali još ne govori dobro hrvatski jezik pa se njemu ili njoj teško sporazumjeti s prijateljima i nastavnicima. Kasnije ćemo opisati taj susret pa ću vam sada podijeliti papire – ali nemojte još ništa pisati po njima.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeca se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da se vraćaš iz škole i hodaš prema svojoj kući. Ispred sebe ugledaš svog vršnjaka ili vršnjakinju kako hoda u istom smjeru. Kada malo bolje pogledaš, shvatiš da je taj učenik ili učenica izbjeglica koja je stigla u tvoju školu i ide u susjedni razred. Uskoro do vas dotrči nekoliko mlađe djece koja vas zamole za pomoć i pokažu vam loptu koja im je zapela na drvetu. Iako se ne poznajete, i iako taj vršnjak ili vršnjakinja slabo govori hrvatski jezik, vas dvoje zajedno odlučite pomoći djeci.</p> <p>Kako izgleda taj vršnjak ili vršnjakinja? [pauza]</p> <p>Kako se možete razumjeti ako slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Kako ćete se dogovoriti što trebate napraviti? [pauza]</p> <p>Na koji ćete način pomoći djeci skinuti loptu s drveta? [pauza]</p> <p>Kako ćete se zabaviti dok im pomažete? [pauza]</p>

<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p>	<p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza] <i>Sada neko vrijeme sjedite i nastavite zamišljati ovaj susret.</i> Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove djecu da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>
<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: <i>„Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sa svojim vršnjakom ili vršnjakinjom izbjeglicom pomagali drugima. Sada na papire koje ste dobili nacrtajte strip u kojem ćete opisati kako je izgledao taj zamišljeni susret. Pokušajte nacrtati kako je izgledao vršnjak ili vršnjakinja koje ste zamislili, što ste radili skupa, kako ste pomogli mlađoj djeci, što se događalo nakon što ste im pomogli. U oblačiće (☹️) možete napisati i što ste u tom trenutku razmišljali ili kako ste se osjećali, a u drugu vrstu oblačića (😊) što ste jedno drugome rekli. Razmislite i o tome na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.“</i></p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal, a na ploči se skiciraju dva oblika oblačića za demonstraciju. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade sastav te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio (prepričavanje se može raditi i pomoću stripa). Učenike se potiče pitanjima poput: <i>„Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvao tvoj zamišljeni vršnjak ili vršnjakinja?“</i> <i>„Po čemu si zaključio/la da je izbjeglica?“</i> <i>„Kako ste započeli razgovor?“</i> <i>„Što ste radili? Kako ste pomogli skinuti loptu s drveta? Što ste radili nakon toga?“</i> <i>„Na kojem ste jeziku razgovarali? Jeste li se razumjeli? Jeste li koristili nešto kako bi vam pomoglo u razgovoru?“</i> <i>„Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj?“</i> <i>„Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim vršnjakom? Zašto? Što bi se trebalo dogoditi da postanete prijatelji?“</i></p> <p>Tijekom razgovora potiče se dijete da još detaljnije zamisli susret i da ga podijeli s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti učenike ako su zamislili npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata potakne se više učenika da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Radionica 4: Scenarij zajedničke grupe

CILJ: Razvijanje pozitivnijih stavova prema djeci izbjeglicama kroz primjenu zamišljenog kontakta koji uključuje i elemente zajedničkog grupnog identiteta.

PRIBOR: papiri, olovke

TRAJANJE: 1 školski sat

METODA	
<p>UVOD I DEFINICIJA VANJSKE GRUPE (1 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Kao i prošli put, danas ćete zamišljati susret s vašim vršnjakom ili vršnjakinjom izbjeglicom. Opet ću vas zamoliti da zamislite neku osobu koju niste zamislili ranije. Dakle, zamišljat ćete da ste sreli vršnjaka ili vršnjakinju i da je ta osoba otišla iz svoje zemlje zato što je tamo rat ili je na neki drugi način bila izložena nepravdama i opasnostima. Kod nas u Hrvatskoj je na sigurnom, ali još ne govori dobro hrvatski jezik, zbog čega joj je teško razgovarati s prijateljima i nastavnicima. Za početak ću vam podijeliti papire na koje ćete kasnije pisati sastav.“</p> <p>Voditelj podijeli papire.</p>
<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „Prvo ću vam pročitati uputu, a onda ćete neko vrijeme u tišini zamišljati. Udobno se smjestite u svoje stolice i opustite se. Ako želite, možete zatvoriti oči. Ako ih ne želite zatvoriti, i to je u redu. Važno je da se osjećate ugodno i da zamišljate što detaljnije.“</p> <p>Djeci se omogući kratko vrijeme da se smjeste i pripreme. Voditelj čita scenarij i zastane nakon svakog pitanja na kraju scenarija.</p> <p>„Zamisli da si na školskom igralištu. Ljeto je i igralište je puno tvojih vršnjaka. Tamo se nalazi i jedan vršnjak ili vršnjakinja kojeg ili koju ne znaš otprije, ali čuo si da je izbjeglica i da slabo govori hrvatski jezik. Svima vam je dosadno i ne znate što biste radili. Odjednom netko predloži da organizirate sportsko natjecanje. Ti si u grupi s vršnjakom ili vršnjakinjom izbjeglicom. Upoznate se i počnete surađivati zajedno kako biste bili što bolji u igri. Pomažete jedno drugome i odlično se zabavljate. Na kraju natjecanja, vaš tim je pobijedio!</p> <p>Kako izgleda tvoj vršnjak ili vršnjakinja izbjeglica? [pauza]</p> <p>Kako ćete se sporazumjeti ako slabo govori hrvatski jezik? [pauza]</p> <p>Što sve radite zajedno, kako se zabavljate? [pauza]</p> <p>Kako ćete proslaviti pobjedu? [pauza]</p>

<p>ZAMIŠLJANJE (3 min)</p>	<p>Što možete učiniti da postanete prijatelji? [pauza] <i>Ostanite još malo sjediti i zamišljajte ovaj susret.</i>“</p> <p>Nakon dvije minute zamišljanja (dakle, dvije minute od postavljanja prvog pitanja), voditelj pozove djecu da otvore oči i počnu raditi na sljedećem zadatku.</p>
<p>INDIVIDUALNO POJAČAVANJE UČINKA (25 min)</p> 	<p>Voditelj kaže: „<i>Proveli ste neko vrijeme u zamišljanju da ste sreli vršnjaka ili vršnjakinju izbjeglicu. Sada na papire koje ste napisite sastav u kojem ćete opisati kako je izgledao taj vaš zamišljeni susret. Pokušajte opisati kako je izgledao taj vršnjak ili vršnjakinja, što ste sve radili zajedno. Spomenite i kako ste se osjećali te kako mislite da se on ili ona osjećao/la, na kojem ste jeziku razgovarali i jeste li se dobro razumjeli. Razmislite kako ste se osjećali kada ste pobijedili, kako ste proslavili pobjedu ili što god biste još htjeli reći. Kasnije će oni koji to budu htjeli moći predstaviti svoj rad u razredu.</i>“</p> <p>Provjeri se imaju li djeca potreban materijal. Voditelj zamoli djecu koja završe prebrzo da još malo razmisle i detaljnije razrade sastav te potiče djecu koja su sporija. U slučaju da cijeli razred završi ranije, moguće je skratiti ovu fazu. Voditelj djeci najavi kada im je ostalo još malo vremena (npr. 5 minuta).</p>
<p>GRUPNO POJAČAVANJE UČINKA (10 min)</p> 	<p>Voditelj pita djecu tko želi prepričati što je zamislio. Pričanje (ali i dodatno zamišljanje) potiče se pitanjima poput:</p> <p>„<i>Jeste li se predstavili jedno drugome? Na koji način? Kako se zvao tvoj zamišljeni vršnjak ili vršnjakinja?</i>“</p> <p>„<i>Po čemu si zaključio da je izbjeglica?</i>“</p> <p>„<i>U kojem ste se sportu natjecali?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste započeli razgovor? Na kojem jeziku? Jeste li se razumjeli?</i>“</p> <p>„<i>Što ste sve radili dok ste se natjecali?</i>“</p> <p>„<i>Kako ste proslavili pobjedu? Što ste radili nakon toga?</i>“</p> <p>„<i>Je li ti on/ona rekao/la nešto o sebi? Što si ti rekao/la njemu/njoj o sebi? Što bi još htio/la saznati o njemu/njoj?</i>“</p> <p>„<i>Misliš li da bi mogao/la biti prijatelj/ica s tim zamišljenim vršnjakom? Zašto? Što bi se trebalo dogoditi da postanete prijatelji?</i>“</p> <p>Razgovor služi tome da djeca još detaljnije zamisle susret i da ga podijele s drugima. Voditelji mogu postaviti i druga pitanja vezana uz opis situacije. U ovome dijelu je važno ispraviti učenike ako su zamislili npr. dijete koje nije izbjeglica, negativan susret i slično (za dodatne smjernice pogledati ČPP).</p> <p>Do kraja sata potakne se više učenika da podijele svoje zamišljeno iskustvo, ali se nikoga ne tjera da dijeli ako to ne želi. Nije bitno da velik broj djece ispriča svoju priču, ali kroz ispitivanje i razgovor treba potaknuti i drugu djecu da što detaljnije zamisle situaciju i utvrde zamišljeni scenarij.</p>

Preporučene prilagodbe na temelju povratnih informacija dobivenih nakon provedenih intervencijskih radionica sa starijom djecom:

- Dojam je predmetnih nastavnika da se kod starije djece ponavljanjem sličnih aktivnosti može izazvati zamor. Zato je dobro ponuditi mogućnost samostalnog odabira različitih metoda individualnog pojačavanja učinka u svakoj radionici (strip, sastav, crtež).
- Važno je pripremiti se da će neka djeca imati izražene negativne stavove i predrasude prema izbjeglicama.

Često postavljana pitanja

Niže su opisane neke od situacija koje se mogu dogoditi u razredu tijekom provedbe aktivnosti temeljene na metodi zamišljenog kontakta te su dane smjernice za reagiranje u tim situacijama. Ipak, učitelji, nastavnici i stručni suradnici najbolje poznaju razrede u kojima provode ove aktivnosti – stoga je važno da na temelju ovih preporuka, ali i razredne klime, odaberu prikladan način reagiranja. Bitno je da se tijekom svih aktivnosti poštuje pravo djeteta na izbor o sudjelovanju u aktivnosti, da se zaustavi svako širenje predrasuda i netočnih informacija te da se osigura najbolja moguća izvedba aktivnosti.

Što ako dijete odbije zamišljati?

Istraživanja pokazuju da tjeranje sudionika na sudjelovanje može imati negativne učinke, odnosno može dovesti do negativnih stavova prema djeci izbjeglicama. Djeci ne treba ranije napominjati da mogu odbiti sudjelovanje, ali ako neko dijete kaže da ne želi, to je u redu. Bitno je postići da ne ometa drugu djecu u sudjelovanju. Nastavnik može pokušati motivirati dijete na sudjelovanje ako mu se čini da je problem u motivaciji.

Što ako primijetimo da dijete nije ozbiljno shvatilo zadatak?

Aktivnost se u tom slučaju može povezati s iskustvom djece – npr. spomenuti mogućnost da im u razred dođe neko dijete koje je izbjeglica te da bi im ovo moglo koristiti. Ne treba činiti atmosferu negativnom, već ponoviti uputu cijelom razredu i navesti dijete da se primiri.

Što ako nitko ne želi podijeliti što je zamislio?

U radionicama je navedeno i da se unaprijed najavi da će na kraju onaj tko to želi moći pročitati ili predstaviti svoj rad razredu, što bi trebalo pripremiti djecu na izlaganje. Ako se ipak nitko ne javi, voditelj može pokušati ponoviti kako je išao zadani scenarij ili postaviti razredu neko od pripremljenih potpitanja. Konačno, voditelj može dati i neki svoj primjer („*Ja bih, na primjer, zamislio/la da smo on-da...*“), ali bez previše detalja, kako djeca ne bi samo ponovila taj isti odgovor.

Što ako dijete zamisli negativan kontakt?

U slučaju da dijete zamisli kontakt s djetetom izbjeglicom koji nije pozitivan i ugodan (svađa ili pak nedostatak ikakvog kontakta s tim zamišljenim djetetom), može se reći nešto poput: „*Čini mi se da si zamislio/la susret koji baš i nije najbolje prošao, a na početku smo se dogovorili da ćemo zamišljati pozitivno druženje. Možeš li probati zamisliti kako bi se ova situacija ipak mogla dobro završiti?*“ Ako ovakav pristup ne pomogne, može se (kao inspiraciju) dati riječ nekom drugom djetetu koje je zamislilo pozitivno iskustvo, a zatim se vratiti na ono koje je zamislilo negativno iskustvo i provjeriti može li sada domisliti kako bi se moglo dobro završiti. Ako ni to ne pomogne djetetu da zamisli i verbalizira pozitivan kontakt, neko drugo dijete ili voditelj mogu mu pomoći i nadopuniti kako bi mogao izgledati „sretan kraj“.

Što ako se pojave predrasude o izbjeglicama?

Svakako je važno zaustaviti predrasude i ponoviti da se jednostavno radi o djeci poput njih, odnosno o njihovim vršnjacima koji su morali napustiti svoju zemlju u kojoj je za njih preopasno živjeti. Također je dobro istaknuti razredna pravila (ako ih razred ima), a koja obično uključuju da moraju slušati jedni druge, da ne smiju ometati druge dok rade na svom zadatku te da koriste pristojne riječi i nikoga ne vrijeđaju. Konačno, ako je riječ o neznanju, moguće je i kratko ih informirati koristeći pritom provjeren i odgovarajući izvor informacija, ali i pristup prilagođen djeci (npr. poglavlje „Mitovi o izbjeglicama“ u brošuri FSO, <https://fso.hr/fso-publikacije/svi-smo-mi-djeca-ovog-svijeta-kako-s-ucenicima-razgovarati-o-izbjeglickoj-krizi/> ili poglavlje o pripremi razrednog odjela u FSO brošuri Škole zajedništva, <https://fso.hr/fso-publikacije/skole-zajednistva-школи-спільнот-пріручник-за-інтеграцію-ученика-і-ученика-из-україни->

ne-u-osnovne-skole/ te „Dječja pitanja o izbjeglištvu i kako na njih odgovoriti“ Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, <https://ljudskaprava.gov.hr/vijesti/izdana-brosura-djecja-pitanja-o-izbjeglistvu-i-kako-na-njih-odgovoriti/814>).

Što ako dijete ne zamisli susret s izbjeglicom?

Ako dijete umjesto susreta s izbjeglicom počne npr. prepričavati druženje sa svojim prijateljem iz razreda, voditelj ga treba vratiti na zadatak: „*Danas nam je bio zadatak da zamislimo susret s djetetom izbjeglicom, a čini mi se da si ti zamislio/la neko dijete koje nije izbjeglica. Možeš li sada zamisliti da je to dijete bilo izbjeglica? Što biste mogli raditi zajedno? Bi li se takav zamišljeni susret razlikovao od onoga koji si prvo zamislio/la? Kako?*“ Kao podsjetnik i pomoć djetetu može poslužiti i prezentacija iz uvodne radionice u kojoj je objašnjeno tko su djeca izbjeglice.

Što ako dijete zamisli „prelaku“ situaciju (npr. nema jezične barijere)?

Slično kao i u ranije opisanoj situaciji, voditelj treba vratiti dijete na zadatak, pitati ga kako bi bilo da to zamišljeno dijete nije govorilo hrvatski jezik, kako misli da bi se ipak mogli sporazumjeti, što bi mogli raditi zajedno a da im jezik nije nužan... Primjerice: „*Lijepo si to zamislio/la! Samo, ranije smo spominjali da puno djece izbjeglica ne govori još tako dobro hrvatski jezik. Možeš li zamisliti što biste mogli raditi zajedno i kada bi to dijete slabije govorilo hrvatski? Kako biste se ipak mogli razumjeti? Biste li se mogli zabavljati? Kako?*“

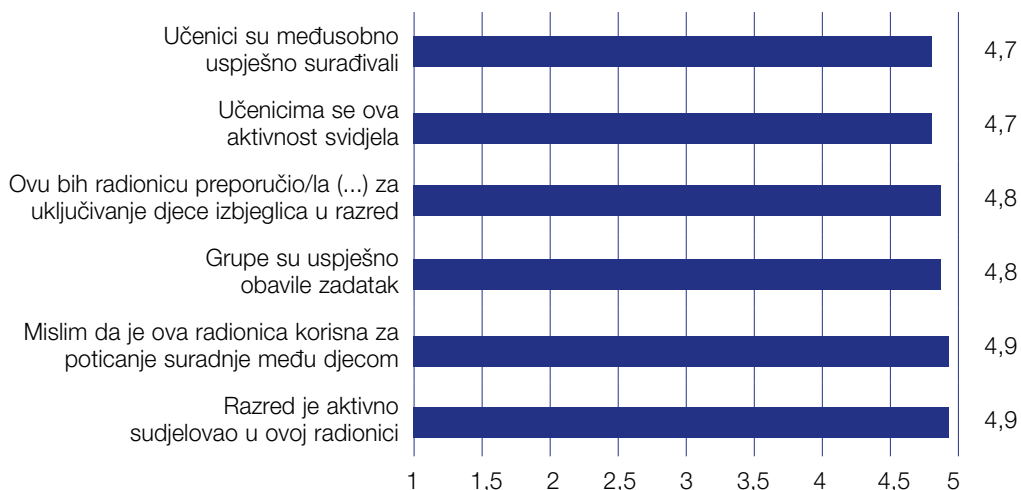
Ako se čini da na razini razreda postoji tendencija da se ignorira slabo poznavanje jezika, voditelj može pitati razred za druge situacije kada su sreli neku djecu koja ne govore hrvatski (npr. turisti na ljetovanju) i vidjeti ima li neko dijete takvo iskustvo komunikacije koje bi moglo podijeliti kao inspiraciju za ostatak razreda. Voditelj, na primjer, može dati zadatak učenicima da se rasporede po mjesecu rođenja, ali bez korištenja riječi, u potpunoj tišini, kako bi demonstrirao koliko je ponekad izazovno svladati jezičnu barijeru. Zbog vremenskih ograničenja i trajanja drugih dijelova aktivnosti, ovakav se zadatak može provoditi pod nekim drugim satom, što onda ovisi o izboru i mogućnostima voditelja aktivnosti.

6. POVRATNE INFORMACIJE NAKON PROVEDBE PROGRAMA

Suradničko učenje

Nakon što su nastavnici proveli radionice, prikupili smo povratne informacije od njih, ali i od učenika. Prvo ćemo predstaviti povratne informacije dobivene od nastavnika. S nastavnicima smo kontaktirali i tijekom provedbe programa u školama, ali najvažniji izvor informacija bile su nam radne bilježnice u koje su bilježili svoje dojmove i reakcije učenika na aktivnosti tijekom provedbe programa.

Nastavnici koji su provodili radionice suradničkog učenja u razredima procjenjivali su nakon svake radionice koliko je radionica bila uspješna u postizanju zadanih ciljeva. Ponudili smo šest tvrdnji na koje su nastavnici dali svoje procjene na skali od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti). U donjoj tablici prikazane su prosječne ocjene različitih aspekata radionica suradničkog učenja.

Iz gornjih je procjena vidljivo da nastavnici izrazito pozitivno procjenjuju provedene radionice i smatraju da su uspješno provedene, da su učenici aktivno u njima sudjelovali, izvrsno surađivali te da su bili uspješni u obavljanju zadataka. Uz to, nastavnici ocjenjuju da su se učenicima radionice jako svidjele. Nastavnici smatraju i da su radionice korisne za poticanje suradnje te bi ih preporučili kolegama za uvođenje djece izbjeglica u razred.

Osim općih procjena, nastavnike smo zamolili da se u radnim bilježnicama osvrnu na pet aspekata radionica: uputu, materijale i potreban pribor, sadržaj radionice, trajanje i promjenu grupa unutar iste radionice. Povratne informacije pokazuju da upute smatraju jednostavnima i jasnim te da neverbalni i vizualni prikazi koje smo pripremili pomažu u pojašnjavanju zadataka. Nadalje, nastavnici smatraju da su materijali dobro pripremljeni, no navode da je za neke radionice poželjna prethodna priprema, ponajprije zbog dodatnih videomaterijala (npr. znakovni jezik). Sadržaj je po mišljenju većine zanimljiv i primjeren uzrastu djece, a radionice su izvedive tijekom jednog školskog sata. Kako dio nastavnika ranije nije bio upoznat s principima suradničkog učenja i izmjenom grupa, navodili su da je potrebno malo uvježbavanja s djecom kako se ne bi izgubilo previše vremena u promjeni grupa. U budućoj provedbi programa bilo bi korisno uvesti uvodnu radionicu gdje se djecu priprema za takav način rada ako s njime ranije nisu bili upoznati.

Kako bismo vjernije predstavili povratne informacije nastavnika, ovdje ćemo ponuditi neke njihove komentare⁷:

- *„Djeca su se prilikom slaganja tornja vikala, smijala, očajavala, skakala, grčila se, bodrili jedni druge... Bilo je fantastično!“*
- *„Učenici vole radionice. Svaki put su jako znatiželjni. Vesele se uspjehu nakon izvršenog zadatka i pomažu jedni drugima. Jako su ponosni kad izađu kao „eksperti“.*
- *„Učenici su zadovoljni svim radionicama i bilo im je žao kada sam rekla da je ovo zadnja.“*
- *„Zanimljiva, divna i vrlo poučna radionica. Neka djeca su kod kuće učila roditelje znakovati pojmove pa sam dobila i njihove povratne, pozitivne dojmove.“*
- *„Dobrodošle su pripremljene aktivnosti kojima se potiče bolja suradnja među učenicima. Izvrsno je kad se radionica može realizirati tijekom jednog školskog sata.“*
- *„Sve grupe su uspješno obavile zadatak. Komentari na kraju: „Razrednice baš je bilo super danas.“*
- *„Radionica je izazvala oduševljenje među učenicima i vrlo visoku aktivnost. Suradivali su čak i učenici s poviješću međusobnih sukoba.“*

⁷ Komentare nastavnika donosimo u izvornom obliku, nismo ni jezično, ni na koji drugi način intervenirali u njih.

- „Učenici su i ovi radionicu okarakterizirali kao interesantnu. Dodatno su učili izgovarati nazive oblika koji su slagali na Farsi jeziku, jer je jedna od učenica izbjeglica u jednom trenutku oduševljeno rekla: „To je naš jezik.“

Učenici su nam svoj dojam i reakcije dali u grupnim razgovorima (tzv. fokusne grupe), dok smo s djecom izbjeglicama razgovarali pojedinačno. Njihove povratne informacije potvrđuju pozitivan dojam nastavnika o tome da su im se provedene aktivnosti svidjele i da su rado u njima sudjelovali. Navest ćemo i nekoliko njihovih komentara:

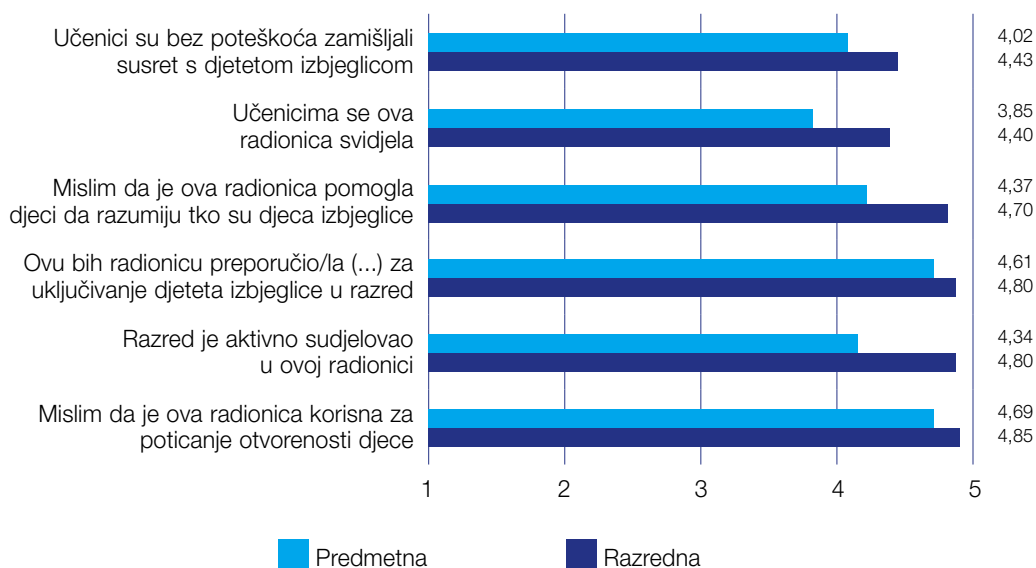
- „Bilo je dosta zabavno i u nekom trenutku smiješno isto.“ (učenik izbjeglica)
- „Da, bilo mi je zabavno zato što smo radili kao u grupama od četvero. Kad bi nam palo, onda bi se malo iznervirali, al' opet krenuli radit'.“ (hrvatska učenica)
- „Meni su te radionice bile zabavne jer smo radili u grupama, a to često ne radimo... I onda imamo priliku više komunicirati međusobno.“ (hrvatski učenik)
- „Bili smo dobar tim. Uvijek smo se sporazumijevali. I svako je reko svoje ideje i onda smo odlučili koju ćemo ideju izabrat.“ (učenik izbjeglica)

Zamišljeni kontakt

I nastavnici koji su provodili radionice zamišljenog kontakta popunjavali su radne bilježnice koje su nam vrijedan izvor informacija. Budući da su se scenariji ponešto razlikovali za mlađu i stariju djecu, odnosno za nastavnike u razrednoj i u predmetnoj nastavi, rezultate ćemo prikazati zasebno.

Svi nastavnici koji su provodili radionice zamišljenog kontakta u razredima procjenjivali su nakon svake radionice koliko je ona uspješno postigla zadane ciljeve. Ponudili smo šest tvrdnji na koje su dali svoje procjene na skali od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti). U donjoj tablici prikazane su prosječne ocjene radionica zamišljenog kontakta posebno za nastavnike razredne i za nastavnike predmetne nastave.

Nastavnici pozitivno procjenjuju provedene radionice. Pritom nastavnici u razrednoj nastavi ocjenjuju radionice nešto pozitivnije od onih koji su ih provodili sa starijom djecom. Drugim riječima, nastavnici smatraju radionice korisnima, izvedivima grupno u 45 minuta i preporučili bi ih i drugim nastavnicima, no dje-

ca u nižim razredima lakše zamišljaju susret s djetetom izbjeglicom, više im se sviđaju radionice i aktivnije u njima sudjeluju od starijih učenika.

To je vidljivo i iz komentara nastavnika. Navest ćemo nekoliko komentara nastavnika u razrednoj nastavi:

- „Učenci su i na ovoj radionici iskazali suosjećanje, ali i veliku želju za upoznavanjem drugog djeteta, izbjeglice. Oduševljava jednostavnost u ostvarivanju kontakta. Nitko nije odbacio dijete izbjeglicu, nego ga prihvaća i želi ostvariti kontakt.“
- „Učenci aktivno i s veseljem sudjeluju u radu. Priželjkuju da se ta situacija i dogodi u stvarnom životu. Žele pomagati drugima.“
- „Najzanimljivije im je bilo usporediti i podijeliti svoju priču sa ostalima. Nema više srama.“
- „Većina djece lako uspostavlja kontakt s djetetom izbjeglicom te rado rade zadano. Na zadnjoj radionici možda opet malo prezasićeni istom, ponavljajućom temom i zadatkom, ali uz motivaciju i molbu za rad radionicu proveli bez problema.“
- „Imam dojam da je učenicima svaki put zadatak sve lakši. Ovaj put ih je oduševilo zamišljanje igre u snijegu.“
- „Dobro su prihvatili radionicu, sa zanimanjem čekaju čuti koji situaciju danas zamišljaju. Šteta da je bio sunčan dan, a morali su zamisliti snijeg.“

Nastavnici u predmetnoj nastavi prepoznali su učinak radionica i kod starije djece, no upozorili su na zamor koji se javlja kod djece pri trećoj i četvrtoj sličnoj radionici.

- *„Vidljiva je razlika u stavu prema djeci izbjeglicama, aktivno sudjeluju, postavljaju sve konstruktivnija pitanja, obraćaju pažnju na barijere u komunikaciji, otvoreniji su, promišljaju iz njihove perspektive. Uočena velika promjena u odnosu na prvu radionicu.“*
- *„Neki su učenici na početku radionice negodovali, smatrali su da na svakoj od četiri radionice moraju zamišljati i pisati iste stvari. S vremenom dobivaju različite ideje i uviđaju da zapravo radionice nisu iste. Mislim da su djeci svakako koristile radionice.“*
- *„Sport je imao solidan utjecaj na motivaciju muškog dijela razreda, ali nažalost nedovoljno da bi ozbiljnije shvatili temu. Kod muškog dijela se ne vidi baš neki zamjetniji napredak u načinu razmišljanja, dok se kod cura čak vidi dostatna količina empatije pri zamišljanju.“*
- *„Razred je dobro reagirao na radionicu, mislim da im se sviđao scenarij u kojem su ljetni praznici i oni uživaju na igralištu što im je pomoglo da lakše zamisle susret. Većini učenika nije bio problem zamisliti susret, ali im je bilo teško što ponovno moraju pisati sastav.“*
- *„Smatram da bi u ovoj i u svim ostalim radionicama učenicima trebalo dati da biraju žele li susret opisati stripom ili sastavom. S druge strane, nekim učenicima je vrlo teško crtati strip, bolje se izražavaju kroz sastav.“*

Stoga nastavnici predlažu da se djeci već pri prvom susretu najavi da će biti četiri slične radionice. Također predlažu slobodniji pristup u fazi individualnog pojačavanja učinka, odnosno prepuštanje djeci samostalnog odabira različitih metoda individualnog pojačavanja učinka u svakoj radionici (strip, sastav, crtež, pjesma, kolaž itd.). Time bi se mogao smanjiti zamor uslijed ponavljanja presličnih aktivnosti kod starije djece i potaći dječju kreativnost i motivaciju za sudjelovanjem u aktivnosti.

Zaključno, pripremljene intervensijske programe dobro su prihvatili i nastavnici i učenici te je njihov dojam da provedene radionice uspješno ostvaruju svoje ciljeve. Osim toga, ponuđeni intervensijski program prepoznat je i u široj zajednici. Tako su model pripreme za integraciju djece izbjeglica (radionice zamišljenog kontakta) i model poticanja integracije djece izbjeglica (radionice suradničkog učenja)

prepoznati kao važna inovacija u području društvenih znanosti te su uvršteni u Katalog inovacija i patenata Sveučilišta u Zagrebu. Osim toga, ovi su programi prepoznati i međunarodno: predstavljeni su na 19. međunarodnoj izložbi inovacija ARCA i osvojili srebrnu medalju. Stoga s ponosom i zadovoljstvom pozivamo sve nastavnike i stručne suradnike da ih koriste u radu s djecom.

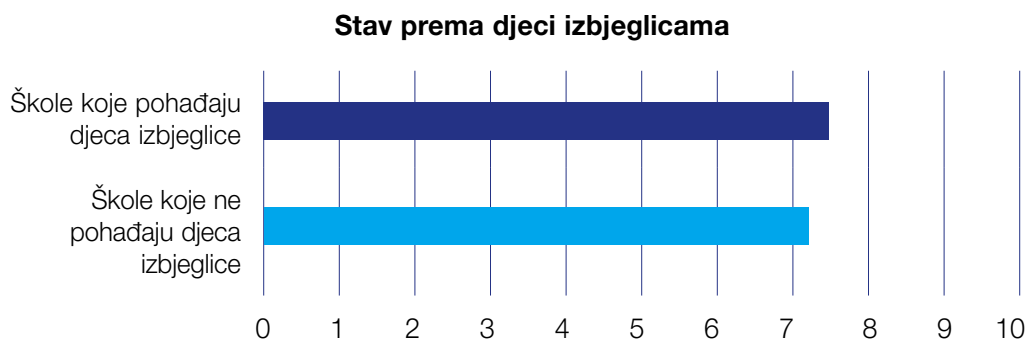
7. STAVOVI HRVATSKIH OSNOVNOŠKOLACA PREMA DJECI IZBJEGLICAMA

Početak školske godine 2021./2022. proveli smo istraživanje o stavovima hrvatskih osnovnoškolaca prema djeci izbjeglicama. Istraživanje je provedeno neposredno prije rata u Ukrajini te i predstavlja dobar temelj za praćenje dječjih stavova u budućim istraživanjima.

U istraživanju je ukupno sudjelovalo 2217 učenika (od čega 50% dječaka) od drugog do osmog razreda iz 24 osnovne škole iz Zagreba (*OŠ braće Radić, OŠ Frana Galovića, OŠ Gustava Krkleca, OŠ Ive Andrića, OŠ Jure Kaštelana, OŠ Lovre pl. Matačića, OŠ Lučko, OŠ Marije Jurić Zagorke, OŠ Medvedgrad, OŠ Mladost, OŠ Otok, OŠ Otona Ivekovića, OŠ Pavleka Miškine, OŠ Petra Preradovića, OŠ Sesvetska Sopnica, OŠ Špansko Oranice, OŠ Većeslava Hojlevca, OŠ Vinka Žganca*), Karlovca (*OŠ Banija, OŠ braće Seljan, OŠ Dragojle Jarnević, OŠ Grabrik*), Zadra (*OŠ Šime Budinića*) i Siska (*OŠ braće Bobetko*). Od ukupnoga broja 739 učenika bilo je iz razreda koje pohađaju djeca izbjeglice, a 1478 učenika iz škola u kojima u vrijeme provedbe istraživanja nije bilo učenika izbjeglica. Željeli smo ispitati stavove osnovnoškolaca o djeci izbjeglicama, ali i usporediti stavove djece koja imaju mogućnost kontakta s djecom izbjeglicama u svom razredu i onih koji to iskustvo još nemaju. Kako smo naveli ranije, pozitivan kontakt najbolji je način ublažavanja predrasuda i razvoja pozitivnih stavova.

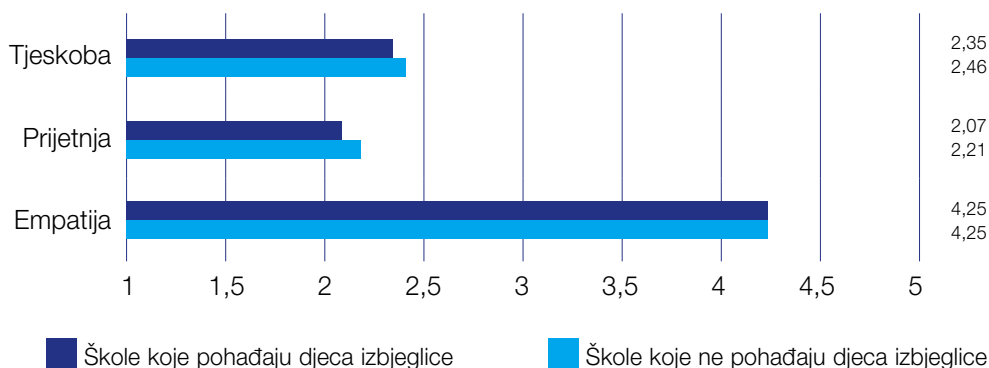
Sve smo učenike pitali o njihovim stavovima prema djeci izbjeglicama. Specifično, pitali smo djecu kakvo je njihovo mišljenje o djeci izbjeglicama, koje karakteristike po njihovom mišljenju opisuju djecu izbjeglice, koje osjećaje u njima izazivaju djeca izbjeglice, koliko su im prihvatljive različite vrste odnosa s djecom izbjeglicama, smatraju li da njihovi nastavnici i vršnjaci od njih očekuju da se druže s djecom izbjeglicama, bi li se željeli družiti s djecom izbjeglicama, te kako se po njihovom mišljenju djeca izbjeglice trebaju ponašati kad dođu u Hrvatsku.

Prosječni rezultati u obje vrste škola su ohrabrujući i pokazuju da hrvatski učenici imaju jasno pozitivne stavove prema djeci izbjeglicama. No, stav prema izbjeglicama je ipak nešto pozitivniji u školama odnosno razredima koje pohađaju djeca izbjeglice, odnosno kod djece koja imaju kontakt s izbjeglicama.

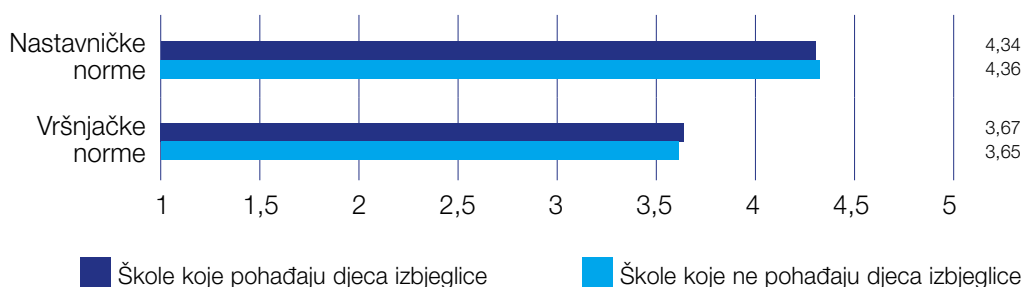

Dodatno smo provjerili koje karakteristike djeca pripisuju djeci izbjeglicama. Pokazalo se da djeca koja idu u razred s djecom izbjeglicama ujedno njima pripisuju i pozitivnija obilježja – u većoj mjeri ih smatraju urednima, pristojnima i prijateljskima nego njihovi vršnjaci koji se nisu imali priliku družiti s izbjeglicama. Međutim, pokazalo se također da djeca koja idu u razred s izbjeglicama njih ujedno u nešto većoj mjeri smatraju lijenima nego što to misle djeca koja nemaju izbjeglice u školi. Valja ipak naglasiti da su navedene razlike male, a mišljenje djece o izbjeglicama uglavnom pozitivno.

U skladu s time, djeca iz škola s izbjeglicama u značajno manjoj mjeri osjećaju tjeskobu kad razmišljaju o izbjeglicama i manje ih doživljavaju kao prijetnju od djece u čijim školama nema djece izbjeglica. Očiti su, dakle, pozitivni učinci kontakta s djecom izbjeglicama u školi na stavove i doživljaj njihovih domicilnih vršnjaka. No, valja naglasiti kako sva djeca, neovisno o tome idu li u školu s djecom izbjeglicama ili ne, osjećaju visoku razinu empatije i niske razine tjeskobe i prijetnje.

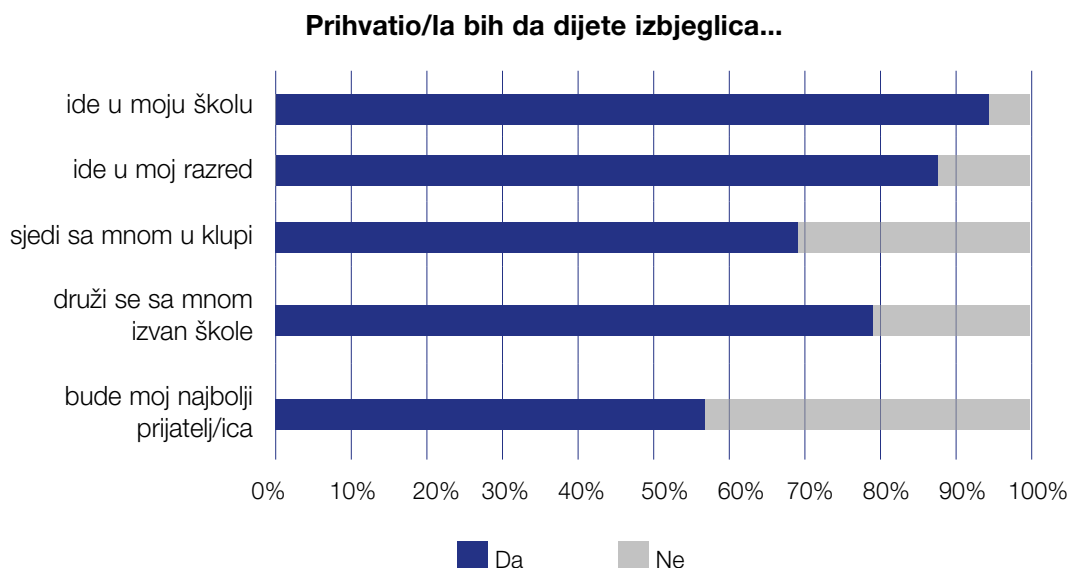

Dječje stavove i ponašanja u velikoj mjeri oblikuju norme, odnosno ono što smatraju da nastavnici i vršnjaci od njih očekuju. Ohrabrujuće je da sva djeca navode kako bi njihovi nastavnici podržali i poticali druženje s djecom izbjeglicama i očekivali da se među njima razvija suradnja i prijateljstvo. To je vrlo važan nalaz, budući da je doživljaj institucionalne podrške jedan od ključnih preduvjeta uspješnosti međugrupnog kontakta. Djeca navode kako i njihovi vršnjaci od njih očekuju da se druže s izbjeglicama, te mišljenje vršnjaka u tom pogledu ne predstavlja prepreku. Međutim, ta je norma ipak manje izražena od nastavničke te je važno usmjeriti školske intervencije na poticanje druženja kod djece.

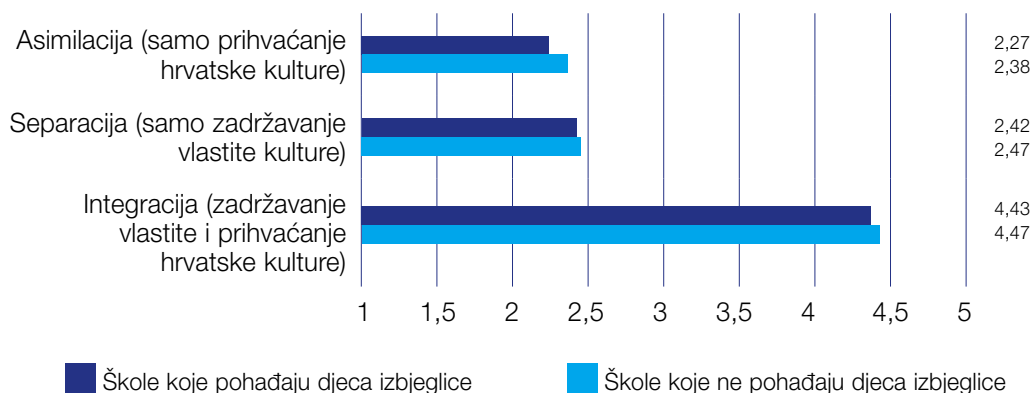

Djecu smo također pitali o njihovoj socijalnoj distanci, odnosno koliko su im prihvatljive različite vrste odnosa s djecom izbjeglicama (npr. da sjede u istoj klupi, idu u isti razred, druže se izvan škole, budu dobri prijatelji). Dječji odgovori pokazuju da bi skoro svi rado prihvatili da djeca izbjeglice idu s njima u školu i u razred. Većina djece bi sjedila s djecom izbjeglicama u klupi i družili se s njima izvan škole. Također bi više od polovice prihvatilo dijete izbjeglicu kao najboljeg prijatelja ili prijateljicu. Iz toga možemo zaključiti o relativnoj niskoj socijalnoj distanci hrvatskih učenika, odnosno o prihvatljivosti različitih vrsta odnosa s djecom izbjeglicama. Nalazi su takvi kod sve djece, neovisno o tome idu li u razred s djetetom izbjeglicom ili ne.

Jednako tako, učenici su nam rekli da bi se željeli družiti s djecom izbjeglicama, kad bi za to imali priliku i, zanimljivo, tu želju još više pokazuju učenici koje to iskustvo još nemaju, što upućuje na otvorenost djece.

Hrvatske smo učenike također pitali kako se po njihovom mišljenju djeca izbjeglice trebaju ponašati kad dođu u Hrvatsku, u pogledu zadržavanja svoje kulture i prihvaćanja hrvatske. Odgovori pokazuju kako učenici misle da je važno oboje. Drugim riječima, većina učenika bi voljela da djeca izbjeglice zadrže i svoju kulturu i prihvate također i hrvatsku kulturu, što pokazuje spremnost djece za integraciju kao poželjan prilagodbeni ishod kontakta različitih grupa i kultura. Posebno je važno istaknuti da djeca koja se druže s izbjeglicama u manjoj mjeri asimilaciju vide kao poželjno rješenje, odnosno ne smatraju kako djeca izbjeglice trebaju u potpunosti odbaciti svoju kulturu i običaje i prihvatiti hrvatsku, od djece koja nemaju izbjeglice u svojoj školi.

Što smo naučili o djeci izbjeglicama i djeci domaćinima?

Od djece izbjeglica i njihovih hrvatskih vršnjaka saznali smo što im je svima pomagalo kako bi se osjećali bolje i kako bi se uspješnije družili jedni s drugima.

- Djeca izbjeglice bolje su se osjećala u svom razredu ako su im njihovi hrvatski vršnjaci pristupili, predstavili se i pokazali da se žele družiti s njima. To je jako važno, jer sada znamo što kao domaćini možemo dobro učiniti kad u razred dođe dijete izbjeglica.
- Djeci izbjeglicama nije jednostavno naučiti hrvatski jezik. Lakše im je ako im u tome pomažu i prijatelji iz razreda. Pri tome je svaki oblik pomoći dobro došao, važno je pokazati dobru volju i spremnost na pomoć vršnjacima u svladavanju jezika.
- Djeci izbjeglicama je pomagalo igranje i druženje s hrvatskim vršnjacima, tako su brže učili i jezik. O tome svjedoče i izjave djece izbjeglica u intervjuima:

A koji je trik za naučiti jezik, osim imati stariju sestru?

Pa čitat'. I kao da, družimo van s prijateljicama i to. To inače dobro za učenje. To mi je jako pomoglo.

A na koji način je najbolje učiti hrvatski jezik?

Uz nečiju pomoć ili s prijateljem ili tako nešto... Kada pišemo zadaće, dosta znam pisati zadaće s prijateljima ili tako. Onda isto ako nešto meni nije jasno pitam ih i to.

Koji bi bio tvoj savjet za djecu koja dolaze u Hrvatsku i koja ne znaju jezik, koji je trik za naučiti jezik?

Igre. Možete igrati nogomet, možete igrati u razredu Uno, u trećem i četvrtom... Da, to se sjećam da smo igrali u četvrti razred Uno, u razredu. Ma igrajte, igrajte igre!

- Djeci domaćinima je najveća prepreka za druženje s djecom izbjeglicama bio jezik, ali rekli su i da nisu bili pripremljeni za dolazak djeteta izbjeglice u njihov razred i nisu znali što mogu očekivati. Stoga bi im pomoglo da unaprijed razmisle kako bi se mogli družiti s djecom izbjeglicama da im budu spremni pristupiti, u čemu mogu pomoći i radionice zamišljenog kontakta kakve nudimo u ovom priručniku, ili neki drugi kreativni pristup koji će djeci omogućiti da o tome unaprijed promisle.

Naučili smo da je sve lakše kad se nauči jezik, jer tada djeca mogu razgovarati, učiti, pa i došaptavati se pod satom. A dok djeca izbjeglice ne svladaju jezik, svejedno se svi u školi mogu družiti. U tome mogu pomoći radionice koje smo osmislili i koje ne traže poznavanje jezika. Svima koji ih budu primjenjivali želimo dobru zabavu, puno uspjeha u ponuđenim aktivnostima i mnogo zajedničkog smijeha i veselja.

Sažetak

Cilj ovog priručnika jest pomoći nastavnicima, učiteljima i stručnim suradnicima u školama koje pohađaju ili se očekuje da će ih pohađati djeca izbjeglice da pridonese u procesu integracije te djece u osnovnu školu. U priručniku smo predstavili dva intervensijska programa – program koji se temelji na metodi suradničkog učenja za škole i razrede koje pohađaju djeca izbjeglice te program koji se temelji na metodi zamišljenog kontakta za škole i razrede koji se tek pripremaju za upisivanje djece izbjeglica. Oba su programa razvijena na temelju najnovijih znanstvenih spoznaja, ali i prijedloga, komentara i povratnih informacija nastavnika i stručnih suradnika škola uključenih u ovaj projekt. Stoga se nadamo da će ovaj priručnik i programi predstavljeni u njemu pomoći školama u integraciji djece izbjeglica u njihove razrede.

Materijali predstavljeni u priručniku dostupni su u repozitoriju Filozofskog fakulteta (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:331966>) te na web stranici projekta IRCiS (<http://psihologija.ffzg.unizg.hr/projekti/ircis/materijali>). Na istoj stranici može se preuzeti i elektronička verzija priručnika, a za sva dodatna pitanja možete nam se javiti na project.ircis@gmail.com, ili na adresu voditeljice projekta: mjelic@ffzg.hr.

Literatura

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Brown, C. S., Ali, H., Stone, E. A. i Jewell, J. A. (2017). *U.S. children's stereotypes and prejudicial attitudes toward Arab Muslims. Analyses of Social Issues and Public Policy (ASAP)*, 17(1), 60–83. <https://doi.org/10.1111/asap.12129>
- Birtel, M. D., Di Bernardo, G. A., Stathi, S., Crisp, R. J., Cadamuro, A. i Vezzali, L. (2019). Imagining contact reduces prejudice in preschool children. *Social Development*, 28(4), 1054–1073. <https://doi.org/10.1111/sode.12374>
- Buchs, C. i Butera, F. (2015). Cooperative learning and social skills development. U: R. Gillies (Ur.), *Collaborative learning: Developments in research and practice* (str. 201–217). Nova Science.
- Cameron, L. i Abbott, N. (2017). Intergroup contact in action: Using intergroup contact interventions to change children's outgroup orientation U: A. Rutland, D. Nesdale i C. S. Brown (Ur.). *The Wiley handbook of group processes in children and adolescents* (str. 455–472). Wiley Blackwell.
- Cooper, R. i Slavin, R. E. (2004). Cooperative learning: An instructional strategy to improve intergroup relations. U: W. G. Stephan i W. P. Vogt (Ur.). *Education Programs for improving intergroup relations* (str. 323). Teachers College Press.
- Crisp, R. J. i Turner, R. N. (2009). Can imagined interactions produce positive perceptions? Reducing prejudice through simulated social contact. *American Psychologist*, 64(4), 231–240. <https://doi.org/10.1037/a0014718>
- Čorkalo Biruški, D. (2020). Projekt IRCiS – obećavajući model uspješne integracije djece izbjeglica i domicilne djece u hrvatskim školama. Preuzeto sa: <https://www.irh.hr/menu-sadrzaj/2/integracija/701-projekt-ircis-obecavajuci-model-uspjesne-integracije-djece-izbjeglica-i-domicilne-djece-u-hrvatskim-skolama>
- Guo, Y., Maitra, S. i Guo, S. (2019). „I Belong to Nowhere“: Syrian Refugee Children's Perspectives on School Integration. *Journal of Contemporary Issues in Education*, 14(1), 89-105. <https://doi.org/10.20355/jcie29362>
- Johnson, D. W. i Johnson, R. T. (2015). Theoretical approaches to cooperative learning. U: R. Gillies (Ur.), *Collaborative learning: Developments in research and practice* (str. 17-46). Nova.

- Miles, E. i Crisp, R. J. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), 3–26. <https://doi.org/10.1177/1368430213510573>
- Ministarstvo unutarnjih poslova (2022). Statistika: Tražitelji međunarodne zaštite. Preuzeto sa: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-trazitelji-medjunarodne-zastite/283234>
- Şeker, B. D. i Sirkeci, I. (2015). Challenges for Refugee Children at School in Eastern Turkey. *Economics and Sociology*, 8(4), 122-133. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2015/8-4/9>
- Turner, R. N., West, K. i Christie, Z. (2013). Outgroup trust, intergroup anxiety, and outgroup attitude as mediators of the effect of imagined intergroup contact on intergroup behavioral tendencies. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(2), E196–E205. <https://doi.org/10.1111/jasp.12019>
- UNHCR, The UN Refugee Agency. (2021). Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>
- Vrdoljak, A., Stanković, N., Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Fasel, R. i Butera, F. (2022) „We would love to, but...”—needs in school integration from the perspective of refugee children, their parents, peers, and school staff, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, <https://doi.org/10.1080/09518398.2022.2061732>
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti. (2018). *Narodne novine*, br. 70/15

Rukopis „Intervencijski programi poticanja školske integracije učenika izbjeglica u osnovnim školama: priručnik za provedbu radionica suradničkog učenja i zamišljenog kontakta“ jedna je od rijetkih alatki namijenjenih hrvatskim nastavnicima koja ih teorijski i metodički osnažuje za nastavni rad u razrednim odjeljenjima koja domicilni učenici već dijele ili će dijeliti s vršnjacima izbjeglicama, dakle s djecom koja dolaze iz drugih kultura i koja ne poznaju hrvatski jezik. Tim se programima popunjava kritičan nedostatak nastavnih materijala koji glavnim dionicima odgoja i obrazovanja – i nastavnicima i učenicima – pomažu u razumijevanju i promjeni stava prema djeci izbjeglicama, što je jedan od temeljnih preduvjeta njihove uspješne integracije u hrvatske škole i društvo u cjelini. Jasno teorijsko utemeljenje, nedvosmislenost svrhe i cilja, fokusiranost na suradničko učenje, razumljivost i solidna organizacija teksta i, osobito, odabir primjerenih metoda poučavanja i učenja te metodički dobro razrađene aktivnosti učenika, glavne su odlike ovog rukopisa, zbog čega on predstavlja vrijedan materijal za stručno osposobljavanje, osnaživanje i neposrednu praksu nastavnika u pripremi domicilnih učenika za susret s djecom izbjeglicama, ali i svima onima koji dolaze iz drugih kultura i Hrvatsku odabiru kao svoju životnu destinaciju.

Dr. sc. Vedrana Spajić Vrkaš, redovna profesorica u mirovini

Intervencijski programi predstavljeni u ovoj publikaciji sadrže četiri cjelovite, detaljno opisane i razvojno prilagođene radionice poticanja školske integracije djece izbjeglica namijenjene primjeni u nižim i višim razredima osnovne škole, neovisno o tome uključuju li djecu izbjeglice ili ne. Autorice su osmišljavanju radionica pristupile nakon provedene analize potreba aktera u sustavu integracije djece izbjeglica u obrazovni sustav RH, koja je ukazala na to da osoblju škola nedostaju aktivnosti kojima bi facilitirali suradnju između djece izbjeglica i domicilne djece. Sadržaj radionica uvažava relevantne teorijske postavke i dostupne empirijske podatke te se oslanja na primjere dobre prakse i sugestije aktera koji su uključeni u neposredni rad s djecom, uključujući učitelje i stručne suradnike iz škola koje su u integraciji djece izbjeglica među najiskusnijima u Hrvatskoj. U okviru radionica koje se oslanjaju na metodu suradničkog učenja uključivanje djece potiče se na nenametljiv način, koji uvažava moguću jezičnu barijeru i ne dovodi do nepotrebnog izlaganja djece izbjeglica. Tako se uključiva razredna klima potiče i realizira na vrlo prirodan, gotovo usputan način. Sama je provedba radionica jednostavna, primjerena i školskom osoblju s manje iskustva u provedbi radionica i problematici integracije izbjeglica. Pozitivni dojmovi učitelja koji su radionice provodili u svojim razredima govore u prilog tome da su radionice svrsishodne, kvalitetno osmišljene i dobro primljene kod djece, posebno u razredima u koje su djeca izbjeglice već integrirana. Važno je istaknuti da osmišljene radionice mogu poslužiti i kao predložak pri osmišljavanju drugih aktivnosti namijenjenih srodnoj svrsi, a polazišta i rezultati provedenog istraživanja o stavovima učenika prema djeci izbjeglicama mogu činiti okosnicu budućih istraživanja u ovom području. Pozdravljam objavu ove publikacije i čestitam autoricama na pripremi korisnog resursa, za koji vjerujem da će olakšati odgovor na izazove koji su (već ili uskoro) pred nama.

Dr. sc. Jelena Matić Bojić, znanstvena suradnica